

ARAP DİLİ LİTERATÜRÜNDE LAHN OLGUSUNUN TESPİT VE TASHİHİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR

THE SOURCES USED IN THE DETECTION AND CORRECTION OF THE LAHN FACT
IN THE ARABIC LANGUAGE LITERATURE

ALİ SEVDİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ, İĞDIR ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

ARAP DİLİ VE BELAGATI ANABİLİM DALI

DR. INSTRUCTOR MEMBER ALI SEVDİ, İĞDIR UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY

DEPARTMENT OF ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC

IGDIR, TURKEY

alisevdi1984@hotmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-1951-7232>

<http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.1083103>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

04 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Accepted

21 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Published

Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season

Haziran / June

Atıf / Cite as

Sevdi, Ali, "Arap Dili Literatüründe Lahın Olgusunun Tespit ve Tashihinde Kullanılan Kaynaklar [The Sources Used in the Detection and Correction of the Lahın Fact in the Arabic Language Literature]". Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi - Journal of the Faculty of Theology 9/1 (Haziran/ June 2022): 355-383.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi - Kilis 7 Aralık University, Faculty of Theology, Kilis, 79000 Turkey.

ilahiyatdergisi@kilis.edu.tr

ARAP DİLİ LİTERATÜRÜNDE LAHN OLGUSUNUN TESPİTİ VE TASHİHİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR

Öz

Morfolojik açıdan يَلْحَنُ يَلْحَنُ fiilinin mastarı olan “اللَّحْنُ/el-laḥn kavramı, sözlükte “nağme, beste, ezgi, melodi, kulağa hoş gelen ahenkli ses; hatalı konuşmak ve başkasının anlamayacağı şekilde kapalı ve rumuzlu konuşmak” gibi farklı anlamlara gelmektedir. Söz konusu kavram Arap dili terminolojisinde ise fasih Arapçanın zıddı olarak nitelendirilip “harflerin veya lafızların telaffuzunda, kelimelerin anlam ve kullanımlarında, cümlenin oluşumunda ve irabta/harekelerde hata etmeyi” ifade etmektedir. Kısaca dildeki hatalı kullanım olarak tanımlanabilecek lahn olgusu, çok yönlü olarak irdelenmesi gereken bir mevzudur. Bu çalışmada ise *Arap Dili Literatüründe Laḥn Olgusunun Tespiti ve Tashihinde Kullanılan Kaynaklar* konusu incelenmiştir. İnsanın alâmet-i fârikasından biri olan dilin doğası gereği yaşayan bir varlık olarak gerek kültürel gerek ekonomik gerekse teknolojik gelişmelerle bağlı olarak sürekli bir değişim halinde olduğunu ele almak tartışmadan varededir. Fonksiyonel olarak dil, hayatın en canlı parçası, edebiyatın ve milli kültürün temel unsuru olup insan hayatında önemli bir yere sahiptir. Bunların yanı sıra iletişim ve ifade aracı olarak da yaklaştırıcı ve kaynaştırıcı gibi özelliklere hâizdir. Bu özellikleri sebebiyle halklar, onun doğru bir şekilde gelişmesine önem atfetmişlerdir. İslâm öncesi dönemde sahip oldukları fesahat ve belagat yönleriyle ayrıcalıklı bir yere sahip olan Araplar, bariz bir şekilde dil ve edebiyatı her şeyin üstünde tutmakla birlikte bunu bir gurur kaynağı olarak addetmişlerdir. Atalarından miras aldıkları fitratla, hangi sözün hangi manaya delalet ettiğini rahatlıkla anlayabilmişlerdir. Bu nedenle selikayı (dil sezgisi) düzelterek veya güçlendirecek herhangi bir gramer kuralına ihtiyaç duymamışlardır. İslâmiyet’le birlikte – özellikle fetihler neticesinde insanların gruplar halinde akın akın İslâm’a girmesiyle - Arapların birçok yabancı kültürle iletişime geçmeleri sonucunda, neredeyse toplumun her kesiminde ve birçok farklı alanda yaygın bir şekilde Arap dilinde lahn/hatalı kullanımlar baş göstermeye başlamıştır. Bu durumun ilk olarak dönemin ilim adamları nezdinde Arap gramer ilminin temelini atılmasında ve sözlük çalışmalarının başlamasında başrol oynadığı bilinmektedir. Fakat lügat ve gramer gibi çalışmaların da yeterli olmadığı II/VII. yüzyılın ortalarından itibaren lahn olgusunun yaygınlaşmaya devam etmesi üzerine hatalı kullanımların tespiti ve tashihine yönelik “Laḥnu’l-âmmе, Laḥnu’l-hâşşe, Mâ telḥanü fih’l-âmmе, Laḥnu’l-avâm ve Laḥnu’l-havâş” gibi başlıklar altında birçok eser kaleme alınmıştır. Söz konusu eserler, Arap dilbilim araştırmaları tarihinde nicel olarak zengin bir literatüre ulaşmasından ötürü ulema tarafından özel ve farklı bir kategori başlığı altında ele alınmıştır. Bu çalışmalardan bazıları günümüze el yazması veya basılı bir şekilde ulaşmışken, bazıları da bibliyografik eserlerin içinde dağınık bir şekilde yer almıştır. Gerek klasik gerekse modern dönemde bu alanda pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu yoğun telif hareketi, literatürde التَّعَدُّ اللُّغَوِيُّ/dilsel eleştirî, التَّصْحِيحُ اللُّغَوِيُّ/dilsel tashih, اللُّغَوِيُّ التَّصْوِيبُ/dilsel tasvip ve حَرَكَةُ تَنْقِيَةِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ / Arap dilini hatadan arındırma hareketi gibi farklı isimlerle nitelendirilmiştir. Söz konusu müellifler müşahade ettikleri hataları tespit ve tashih ederken geliş güzel değil de bazı kaynaklara dayanarak sahih formatını kanıtlamaya çalışmışlardır. Kişiden kişiye niceliği ve niteliği değişmekle birlikte söz konusu kaynaklar genel anlamda Arap şiiri, Kur’ân-ı Kerîm, kırâatler, hadisler, fasih Arap nesri, ilgili kelimelerin veya sözün lügat anlamı ve Arap gramerinden meydana gelmektedir. Bu kaynaklar, hem klasik hem de modern dönem uleması tarafından benimsenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Laḥn Olgusu, Tashih, Tashîf, Tahrîf, Dil Olgusu.

THE SOURCES USED IN THE DETECTION AND CORRECTION OF THE LAHN FACT IN THE ARABIC LANGUAGE LITERATURE

Abstract

Morphologically, the infinitive of the verb لَحَنَ يَلْحَنُ the concept of “الَلْحَنُ / al-lahn”, lexicographic tune, composition, melody, harmonious sound that is pleasing to the ear; It has different meanings, such as speaking incorrectly and speaking in a closed and pseudonymous way that no one else can understand. In the Arabic language terminology, the concept in question is described as the opposite of fluent Arabic and in the pronunciation of letters or words; in the meaning and use of words; it means to make mistakes in the formation of the sentence and in the irapta/movements. The phenomenon of lahn, which can be briefly defined as the incorrect use of language, is a subject that needs to be examined in many ways. In this study, the subject of Detection of the Lahn Phenomenon in the Arabic Language Literature and Sources Used in Tashîh has been examined. It is beyond argument that language, which is one of the hallmarks of human beings, is in a state of constant change as a living entity by nature, depending on cultural, economic, and technological developments. Functionally, language is the most vital part of life, the basic element of literature and national culture, and has an important place in human life. In addition to these, as a means of communication and expression, it has features such as approximator and fuser. Because of these features, people have attached importance to its correct development. Arabs, who had a distinguished place in the pre-Islamic period with their fluency and eloquence, clearly put language and literature above everything else and considered this a source of pride. With the disposition they inherited from their ancestors, they could easily understand which word signified which meaning. They did not need any grammatical rules to correct or strengthen the selica. Along with Islam - especially with the people's influx of people entering Islam in groups as a result of the conquests - the contact of Arabs with many foreign cultures and the widespread use of lahn in the Arabic language began to appear in almost every part of the society and in many different fields. It is known that this situation played a leading role in laying the foundation of the Arabic grammar and starting the dictionary studies in the eyes of the scholars of the period. But II/VII. since the middle of the II/VII century, studies such as lexicon and grammar were not sufficient and the phenomenon of lahn continued to become widespread, and the “Lahn al-amma, Lahn al-hâsse, Mâ telhânü fîhi al-'amme, Lahn al-avâm” aimed at detecting and correcting erroneous uses. and lahnü'l-havâş”, many works have been written. Since the mentioned works have reached a quantitatively rich literature in the history of Arabic linguistic research, they have been tried to be handled under a special and different category by the ulama. While some of these works have reached the present day in manuscript or printed form, some of them have reached dispersed within bibliographic works. Many works have been written in this field, both in the classical and modern periods. This intense copyright movement has been characterized by different names in the literature such as التَّقْدُّ الْعَوِيّ / linguistic criticism, التَّصْحِيحُ الْعَوِيّ / linguistic correction, اللُّغَوِيّ التَّصْوِيبُ / linguistic approval and حَرَكَةُ تَنْقِيَةِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ activating the Arabic language from error. The authors in question tried to prove the authentic format based on some sources, not randomly while detecting and correcting the errors they observed. Although the quantity and quality vary from person to person, these sources are generally Arabic poetry, the Qur'an, recitations, hadiths, fluent Arabic prose, the lexical meaning of the relevant word or phrase, and Arabic grammar. These sources have been adopted by both classical and modern scholars.

Keywords: Arabic Language, The Lahn Case, Correction, Taşhîf, Tahrif, Language Case.

GİRİŞ

İnsanın en belirgin özelliği konuşmaktır. Hatta insan, *الإنسان حيوانٌ ناطقٌ* “İnsan, konuşan bir canlıdır” ifadesiyle tanımlanır. İnsanın kendini ifade etmesi ve başkalarını anlaması konuşma olgusuyla gerçekleştiği bir gerçektir. İnsanlar arasında sözsüz iletişimle başlayan ilişki ya konuşmayla sürdürülür ya da iletişimin kopması, bozulmasıyla son bulur. İnsanların duygularını ve düşüncelerini anlatmak için kullandıkları hareket, söz veya yazı aracılığıyla aktarılan işaret ve simgeler anlamına gelen dil sayesinde, kişi diğer insanlarla iletişim kurar, derûnundaki manaları onlarla paylaşır. Ancak Fars edebiyatının seçkin şairlerinden Sa’dî-i Şîrâzî’ye (öl. 691/1292) atfedilen “Yanlış üslup, doğru sözün celladıdır” anlamındaki veciz sözde de ifade edildiği gibi insanlarla iletişim kurmada en etkili araç olan dil olgusu doğru kullanıldığında karşı tarafta olumlu etkiler bırakabilirken, yanlış ve hatalı kullanıldığında ise tam tersine olumsuz etkiler yaratabilmektedir.¹

Dil, bir toplumun sadece iletişimini sağlayan araç olmaktan ziyade, Alman filozofu Heidegger’in “Dil insanın evidir” şeklindeki veciz ve anlamlı sözüyle ifade ettiği gibi, tıpkı mesken gibi bir halkın duygu, düşünce ve hayatının barınağı, korunağı; bir ulusun düşünme ve yorumlama zenginliği hatta, bağımsızlığıdır. İletişimin kurulmasında, olayların ve nesnelerin anlamlandırabilmesinde oldukça önemli bir konuma sahip olan dil, toplumların temel yapı taşı, varlığının temel sembollerinden biri ve kültürünün temel unsuru olmasının yanı sıra insanlar arasında birleştirici bir role ve özelliğe de sahiptir.² Bu nedenle konuşmada kullanılan sözcüklerin dikkatle, özenle ve mensup olduğu toplumun gramerine uygun bir şekilde seçilmesi gereklidir. Dilin bu gibi ayırıcı özelliklerinden dolayı genel anlamda her toplum ve millet, “dilini koruyan, geleceğini korur” sloganıyla kendi diline önem vermiştir. Etkili, bilinçli ve doğru bir şekilde kullanma, onun asli yapısını muhafaza etme, geliştirip zenginleştirme ve gelecek nesillere güçlü bir şekilde aktarma gibi hususlarda yoğun çalışmalar yapmıştır ve yapmayı sürdürmektedir. Dilin kuralları denilen gramer bilgisi kitapları ve sözlüklerin yazılması, dil kurumları ve enstitülerin kurulması bu gayretlerden bazılarıdır.

Reel ve objektif olarak bakıldığında esasında bütün toplum ve milletler, dilini sever ve onun doğru kullanılmasına önem verir. Ancak İslâm öncesi Arap toplumunda bu önemin olağanüstü boyutlara ulaştığı müşahede edilmektedir. Bilindiği gibi Câhiliye dönemi Araplarda edebî faaliyetler, bulun-

¹ Sırrı Er, *Etikili ve Güzel Konuşma Sanatı* (İstanbul: Hayat Yayınları, 2010), 16-20; Şadi Eren, *Baştan Ayağa Beden Dili* (İstanbul: Selsebil Yayınları, 2012), 8-9.

² Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2008), 152-153.

dukları devre göre çok ileri seviyede olup, dil ve dilin edebiyatını iyi kullanmak kişiye saygınlık kazandıran, hatta onu toplumun lideri yapan ve ona statü kazandıran en büyük faktörler arasında yer almıştır. Her sene Ukâz, Zülmecâz, Mecenne ve Dûmetu'l-Cendel gibi muayyen yer ve zamanlarda panayırlar kurularak her kabileden şâir ve üdebânın burada yarışmaları, hâtiplerin burada bir araya gelen insanlara çeşitli mevzularda hutbeler irâd etmeleri, şiir yarışmaları sonucunda galip gelen ve en beğenilen şiirlerin altın suyu ile yazılarak Kâbe duvarına asılması ve şâiri olan kabilelerin bu şâir nedeniyle kutlanması vb. dile verdikleri önemin açık delilidir. Ayrıca eski Arapların çocuklarda fesâhat ve belâğatin meleke haline gelebilmesi, saf ve bozulmamış fasih Arapçayı öğrenmeleri amacı ile onları fâsih konuşan bedevî kabilelere göndermeleri; dil zenginliklerinin gelişebilmesi, şâir ve edip olarak yetişmeleri için de engin dil kaynakları olan şâir ve ediple re teslim edilmeleri, dile atfedilen önemin ve gösterilen ilginin büyük bir göstergesidir.³ “Yine bu önem ve ilginin bir sonucu olarak bazı Arapların başka yerlere göç etmekten kaçındıkları ifade edilir. Hattâ Ukvêtân isimli Arap kabilesinin, dilleri bozulmasın diye yurtlarından ayrılmadıkları gibi, sırf bu gerekçeyle yabancı bir misafiri üç gecedan fazla yanlarında barındırmadıkları da kaynaklarda zikredilen bilgiler arasındadır.”⁴ Buna bağlı olarak dilin düzgün kullanılmasını her şeyin üstünde tutan Arapların, – muallakât sahiplerinde olduğu gibi- dile ehemmiyet gösteren, sahih ve fasih konuşanları övdüğü, deyim yerindeyse baş tacı ettiği gibi dilin yanlış kullanıldığına şahit olduklarında ise rahatsız oldukları, hatalı konuşmayı garipsedikleri ve aşırı hassasiyetlerinden dolayı dilin hatalı olarak kullanıldığı örneklerle karşılaştıklarında çok ilginç tepkiler verdikleri kaynaklarda görülmektedir.

Öteden beri fasih Arapçanın korunmasında gösterilen hassasiyet, onun din dili olması neticesinde zirveye çıkmış ve sistemli bir hale gelmiştir. Bunun bir tezahürü olarak Arap dilinde bazı etkenler neticesinde Arapçanın saflığını kaybettiğini ve Arap dilinde lahnın yaygınlık kazandığını gören Arap dil bilginleri, onun saflığını korumak ve olumsuzluklara karşı güçlendirmek gayesiyle birçok çalışma yapmış ve kıstaslar belirlemişlerdir. Şu bir gerçek ki Arap dilinde lahn olgusu, arka planındaki nedenleri ve tarihi

³ Ahmed Emîn, *Duâa'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1351/1933), 2/247; Hüseyin Nassâr, *el-Muçemu'l-Arabî Neşetühü ve Tetavvuruhü*, 2 Cilt (Kahire: Dâru Mısır li't-Tıbâa, 1968), 1/16; Kenan Demirayak – Selami Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi* (Başlangıçtan Günümüze) (Erzurum: Atatürk Üni. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001), 1-2.

⁴ Mehmet Nafi Arslan, “Klasik Arap Edebiyatında “Lahn Konulu Rivayetler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 424. Ayrıca bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beyrut: Dâru Sadr, 1397/1977), 143; Abdülhamit eş-Şelekânî, *el-Arâbu'r-Ruvât*, (Trablus: *el-Münşetü'l-Amme li'n-neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İlân*, 1982), 153-154; Demirayak- Bakırcı, *Arap Dili Grameri Tarihi*, 8.

süreci gibi yönleriyle uzun bir süre araştırmacıların dikkatini çeken bir husustur. Arap ilim dünyasında özellikle dil alanındaki modern çalışmaların hız kazanmasıyla kavramsal çerçevede birçok ilmî çalışma yapılmıştır. Türk ilim dünyasında da bu konuda bazı çalışmalar yapılmış olsa da özel olarak “Arap dili literatüründe lahn olgusunun tespiti ve tashihinde kullanılan kaynaklar” konusunda herhangi özgün bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple çalışmamızda bu konu irdelenmeye çalışılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arapça bir sözcük olan “الْلَحْنُ” kelimesi sözlükte، لَحْنٌ كَوْنٌ kökünden master olup nağme, beste, ezgi, melodi, kulağa hoş gelen ahenkli ses; Kur’ân’da, îrâbta, tecvitte hata yapmak, hatalı konuşmak ve başkasının anlamayacağı şekilde kapalı ve rumuzlu konuşmak gibi birbirine zıt anlamlara gelmektedir.⁵ Bu açıdan ezdâd kelimelerden sayılan lahn kelimesi, fiil olarak kullanıldığında beraberinde kullanılan cer harfine göre anlamı belirginleşmektedir.⁶ Arapça’da وَهْمٌ /vehm, حَطَأٌ /ḥaṭa, غَلَطٌ /ġalaṭ ve سَقَطٌ/sakaṭ kelimeleriyle müteradif kullanılmasının yanı sıra farklı alanlarda tamlama şeklinde kullanılan teknik bir kavramdır.⁷ Mübalâğa ism-i fâilleri، لَحْنٌ، لَحْنَةٌ، لَحْنَانٌ، لَحْنَانَةٌ şeklinde gelmektedir.⁸

Lügat âlimlerine nazaran kullanım alanını daha geniş tutan İbn Berrî el-Makdisî (öl. 582/1187) ve İbn Manzûr (öl. 711/1311) lahn kelimesinin sözlükte: “الْلَحْنُ سِتَّةٌ مَعَانٍ : الْحَطَأُ فِي الْإِعْرَابِ وَاللُّغَةِ وَالْغِنَاءِ وَالْفَطْنَةِ وَالْتَعْرِیْضِ وَالْمَعْنَى” şeklinde îrâbta hata yapmak, dil (lehçe, şive), nağme/şarkı, zekâ ve kavrayış, imâlî konuşma (tevriye) ve anlam/muhteva gibi altı manaya geldiğini ifade etmektedirler. Bunlar kısaca şu şekilde açıklanabilir:

a) İrâbta yapılan hata: Arap dil kurallarına göre kelimenin merfû okunacağı yerde mensûb veya mensûb okuyacağı yerde mecrûr okunması gibi gramer kurallarını hatalı kullanmaktır.⁹ Hakem b. ‘Abdel el-Esedî’nin (öl.106/725) söylediği;

⁵ İsmâil b. Hammâd Cevherî, *Şihâhu’l-luġa* (Beyrut: Dâru’l-İlmi li’l-Melâyin, 1979), 6/2193; Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, “l-ḥ-n”, *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-Ķâmûs*, thk. Komisyon (Gazze: Dâru’l-Hidâye, ts.), 100-1003; Hüseyin b. Muhammed Râġib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ġaribi’l-Ķur’ân* (Riyad: Mektebetu Nizâr Mustafâ el-Bâz, 1961), 449; Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşşerî, *Esâsu’l-belâġa* (Beyrut: Dâru Kutubi’l-İlmiyye, 1419/1998), 562; Âsım Efendi, Mütercim, *Ķâmûs Tercümesi* (İstanbul: y.y. 1304), 562.

⁶ Bu konu hakkında bk. Ebû Bekir İbnu’l-Enbârî, *Kitâbu’l-Ezdâd*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 1987), 1-13; Hüseyin Tural, *Arap Dilinde Ezdâd* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011), 7-20.

⁷ Geniş bilgi için bk. Muhammed A’lâ et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâtî’l-fünûn*, thk. Ali Dahrûc (Beyrut: Mektebetu’l-Lübnan, 1996), 2/1302-1303.

⁸ Ya’kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, “l-ḥ-n”, *el-Ķâmûsu’l-muhîṭ*, thk. Mektebetu Tahkiki’t-Turâs fi Muessiseti’r-Risâle (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle li’t-Tiba’a ven-Neşr, 1426/2005), 1230.

⁹ Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, “l-ḥ-n”, *Muhtâru’ş-şihâḥ* (Beyrut: Mektebetu’l-Lübnan, 1989),

لَيْتَ الْأَمِيرَ أَطَاعَنِي فَشَفِيتَهُ ... مِنْ كُلِّ مَنْ يُكْفِي الْقَصِيدَ وَيَلْحَنُ

“Keşke prens bana itaat etseydi de kasideye/şiire zarar veren ve onu hatalı bir şekilde okuyan herkese karşı kendisini iyileştirseydim!” şeklindeki şiirinde lahn kelimesi, bu anlamıyla kullanılmıştır.¹⁰

b) Dil (lehçe, şive): Rivayet edildiğine göre Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) “Kur'an, Kureyş lehçesiyle inmiştir”¹¹ hadisi, Hz. Ömer'in “تَعَلَّمُوا الْفَرَائِضَ وَالسُّنَّةَ وَاللَّحْنَ وَاللَّحْنَ” “Farzları, sünneti ve lahnı öğreniniz” sözü ve Kelb kabilesinden bir kadın şairin serd ettiği;

وَقَوْمٌ لَهُمْ لَحْنٌ سِوَى لَحْنِ قَوْمِنَا ... وَشَكْلٌ وَبَيْتٌ لِلَّهِ لَسْنَا نَشَاكُلُهُ

“Bir kavim ki ne lehçeleri benzer lehçemize, ... Kabe hakkı için- ne de şekilleri şeklimize” beyti, lahn kelimesinin dil/lehçe anlamında kullanılmasına istişhâd olarak getirilmektedir.¹²

c) Nağme ve şarkı: Dilimizde oldukça yaygın kullanılan kelimelerden birisi olan Arapça kökenli nağme kelimesi, nefesi alçaltıp yükseltmek suretiyle söylemi dalgalandırmak, terennüm etmek ve güzel bir sesle şarkı söylemek manalarına gelmektedir. Huzeyfe b. Yemândan Peygamber Efendimiz'den (s.a.v.) nakledilen أَقْرَعُوا الْقُرْآنَ بِلُحُونِ الْعَرَبِ وَأَصْوَاتِهَا “Kur'an'ı Arab'ın lahnı ve sesiyle (Arap dili nağmeleriyle) okuyunuz” hadisi şerifinde geçen “lahn” bu manada kullanılmıştır.¹³ Aynı şekilde aşağıdaki şiirlerde de söz konusu kelime aynı anlamda kullanılmıştır;

لَقَدْ تَرَكْتُ فُوَادِكَ مُسْتَجَنًّا ... مُطَوَّقَةً عَلَيَّ فَنَنْ تَعَنِّي
يَمِيلُ بِهَا وَتَرْكِبُهُ بِلْحَنِ ... إِذَا مَا عَنَّ لِلْمَحْزُونِ أَنَّا

“Kalbini delirmiş kabul ederek terk etti, şarkı söyleyen ağaçlarla kuşatılmış bir şekilde.

Ona (ağaçlara) meyleder, onlar da nağmeyle onu kuşatır, inleyerek mahzun olan kişinin önüne çıktığında.”¹⁴

d) Tevriye, imalı konuşma: Başkasının anlamayacağı şekilde kapalı ve rumuzlu şekilde konuşarak aktarılan ifadelerin sadece kastedilen kişi tarafından anlaşılmasıdır. Başka bir deyişle kelimenin bilinen sarîh manasıyla değil, imalı ve tevriyeli yönüyle kullanılmasıdır. Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî (öl. 1270/1854), ... وَلْتَعْرِفْنَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ (Kuşkusuz konuşma tarz-

523.

¹⁰ Ebû Osmân el-Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, thk. Abdüsselâm M. Hârûn (Kahire: Matbaatu Mustafâ el-Halebî, 1366-1356), 1/249.

¹¹ Celâlüddin Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İtîkân fi 'ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1/142.

¹² Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf 'an hakâ'iki gâvâmi'izi't-tenzil ve 'uyûni'l-eķâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Muhammed Mürsî 'Âmir (Kâhire: Dâru'l-Mushaf, 1977), 5/267.

¹³ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Sünenü'l-kubrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 2/540; Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-'ummâl fi süneni'l-aķvâl ve'l-ef'âl* (Beyrut: y.y. 1979), 1/606.

¹⁴ Ebu'l-Fađl Cemaluddin İbn Manzûr el-Enşâri, “l-h-n”, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1444/2009), 13/381.

larından sen onları bileceksin...) ¹⁵ âyetini bu anlamda tefsir etmiştir. ¹⁶ إذا
انصرفتُما فالحنا لي لحنًا
“Ayrıldığınızda gördüklerinizi ifşa etmeden/tevriyeli bir
şekilde bana arz edin” ¹⁷ hadis-i şerifinde de lahn sözcüğü bu anlamda kul-
lanılmıştır. Ebû Nefr et-Tırmıhâh’ın (öl. 125/743): ... وَأَدَّتْ إِلَيَّ الْقَوْلَ عَنْهُمْ زَوْلَةً
تُلاَحِنُ أَوْ تَرْتَوِي لِقَوْلِ الْمَلاحِنِ

“Genç kızlardan biri zekice, tevriyeli bir şekilde konuştu ... veya sadece
benin anlayacağım bir söz icra etti” şiirinde de lahn kavramı bu anlamıyla
kullanılmıştır. Ayrıca İbn Düreyd el-Ezdi (öl. 321/933), lügat ilmindeki
kudretini ve sözlük kültür bilgisini gösteren önemli bir çalışması olan
Kitâbü'l-melâhin adlı eserini lahnın bu anlamı bağlamında telif etmiştir.
Sanılanın aksine onun bu eseri dil hataları (lahn) hakkında değil ta'riz, tev-
riye ve hîle-i şer'iyeye türleriyle ilgilidir. ¹⁸ Nitekim Kahire Arap Dil Kurumu
tarafından hazırlanan *el-Mu'cemü'l-vasîf* adlı Arapça sözlükte كَالأَلعازِ
مَسائِلُ كَالأَلعازِ “el-Melâhin, çözülmesi zekâ isteyen bilmece gibi
meselerdir” anlamına gelen bu ifade, *Kitâbü'l-Melâhin*'in bu özelliğini te-
yit etmektedir. ¹⁹

e) Zekâ ve kavrayış: Lahn kelimesinin anlamak, kavramak, idrak et-
mek, zeki olmak ve meramını daha iyi ifade etmek gibi Arapçadaki fetanet
“فَطَنَةٌ” kavramının ifade ettiği anlamlara gelmesidir. Lebid b. Rebia'nın
(öl.41/661);

مُتَعَوِّدٌ لِحِنْ يُعِيدُ بِكِفِّهِ... قَلَمًا عَلَى عُسْبٍ ذَبَلَنَ وَبَانَ

“İşin ustasıdır, zekidir, ... kurumuş hurma ve sorkun lifleri üzerinde
eliyle kalemi oynatır” anlamlı beyti, lahn'ın bu anlamda kullanıldığına
şâhid olarak getirilebilir. ²⁰ Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) إِلَيَّ
إِنكُمْ تَخْتَصِمُونَ إِلَيَّ
وَلَعَلَّ بَعْضَكُمْ أَنْ يَكُونَ أَلْحَنَ بِحِجَّتِهِ مِنْ بَعْضِ أَيْ أَطْفَنَ لَهَا وَأَجْدَلَ، فَمَنْ قَضَيْتَ لَهُ بِشَيْءٍ مِنْ حَقِّ أَخِيهِ فَإِنَّمَا
“Şüphesiz sizler bana davalarınızı arz ediyorsunuz. Olabilir
ki sizden biri delilini diğerinden daha düzgün ifadelerle savunur, ben de
duyduklarıma dayanarak onun lehine hükmederim. Ben kimin lehine kar-
deşinin hakkından bir şeye hükmetmiş isem o kimse bunu almasın. Çünkü
ben ona ancak ateşten bir parça vermişimdir” hadisindeki lahn da bu anla-
mıyla kullanılmıştır. ²¹ Fakat dil bilimciler tarafından sarf/morfoloji yönü-

¹⁵ Muhammed 47/30.

¹⁶ Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'âni fî tefsiri'l-Çur'âni'l-'azîm ve's-seb'îl-meşâni* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 26/77.

¹⁷ Ramazân Abdütevîvâb, *Lahnu'l-'âmmeh ve't-Teftavvuru'l-luğavî* (Kahire: Mektebetü Zehrâi-Şark, 2000), 32.

¹⁸ Nasuhi Ünal Karaarslan, “İbn Düreyd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/416-419.

¹⁹ İbrâhîm Enîs vd., *Mu'cemü'l-vasîf* (Kahire: Mektebü-Şurûk ed-Devliyye, 1425/2004), 820.

²⁰ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu'l-Ezdâd*, 240.

²¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, el-Câmi' u's-şâhih (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1423/2002),

le ‘aynu’l-fiili fethalı olan لَحَن ve ‘aynu’l-fiili kesralı olan لَحْن filleri arasında fark gözetilmiştir. Şöyle ki, onlar mazisinde ‘aynu’l-fiili fethalı ve mastarında ha harfi sakin olan ‘لَحْنًا - يَلْحَنُ - لَحْنٌ’ kelimesini genel anlamda hata yapmak; mazisinde ‘aynu’l-fiili kesralı ve mastarında ha harfi fethalı olan ‘لَحْنًا - يَلْحَنُ - لَحْنٌ’ kelimesini ise fetanet anlamına geldiğini savunmuşlardır.²² Dolayısıyla (فَعَلَ يَفْعَلُ) kalıbından ve (فِي) cer harfi ile kullanıldığında dil hatası anlamında iken, (فَعَلَ يَفْعَلُ) kalıbı ile kullanıldığında ise sözü çabuk kavrama ve zekâ anlamını ifade ettiği söylenebilir. Bu anlamda böyle bir yaklaşımın daha isabetli olduğu kanaatindeyiz.²³

f) Anlam, muhtevâ: Laḥn kelimesi, mana ve muhteva manasına gelebilir. Arap dili literatüründe laḥn kelimesi, diğer manalara kıyasla bu anlamıyla çok az kullanılmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz (وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ) (And olsun ki sen, onları sözlerinin muhtevasından da tanırsın...) ²⁴ âyeti bu anlamda da tefsir edilmiştir.²⁵ Dolayısıyla her ne kadar bazı âlimler - örneğin Ebu’l-Ferec el-İsfahânî (öl. 356/967) laḥn kelimesini i’râbta hata yapmak ve ima etmek anlamlarıyla ve İbn Fâris (öl. 395/1004) mana- muhteva, i’râbta hata yapmak ve fetanet anlamlarıyla sınırlı tutsalar da- genel anlamda laḥn kelimesi lügatta bu altı anlamıyla kullanılmaktadır.²⁶ Ayrıca İbn Fâris’e göre laḥn kelimesi, tabiatları gereği fasih konuşan ‘Arâbu’l-Ârîbe tarafından bilinmeyen “hata etme” manasını sonradan kazanmıştır. Laḥn kelimesi bu mana özelliğiyle müvelled kelimelerdendir.²⁷

Dilsel bir kusur sayılan laḥn olgusu, Arap dili terminolojisinde ise sarf ve nahiv kurallarına göre konuşmamayı; harflerin telaffuzunda, kelimelerin anlam ve kullanımlarında hata etmeyi ifade etmektedir. Dolayısıyla i’râb ve Arap dil kurallarına riayet edilmediğinden dolayı laḥn kavramı gerek ifadede, gerek kırâatte ve gerekse şiir söylemede doğru icranın tersi olarak kabul edilmektedir.²⁸ İbn Mekki es-Sıkkilî el-Himyeri’nin (öl. 501/1108), Arapların مَرَاءٍ kelimesinin çoğuluna مَرَاءٍ veya مَرَايَا demelerinin yerine أَمْرِيَّةٍ söylediklerini ve Ebû Muhammed el-Ḥarîrî’nin (öl. 516/1122), onların بَاعٍ ve

²² “eş-Şehâdât”, 654 (No. 2680).

²³ İbn Manzûr, “l-h-n”, *Lisânu’l-‘Arab*, 13/378.

²⁴ Selman Yeşil, *Harîrî’nin Lahn Anlayışı* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 32.

²⁵ Muhammed 47/30.

²⁶ Bk. İbn Manzûr, “l-h-n”, *Lisânu’l-‘Arab*, 13/379-382; Firûzâbâdi, “l-h-n”, *el-Kâmûsu’l-muhit*, 1230; Şahabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn’ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007), 158-160.

²⁷ İbn Fâris, *Mucmelu’l-luğa*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân (Beyrut: Muessisetu’r-Risâle, 1404/1984), 2/804.

²⁸ İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beyrut: Dâru’l-Cil, 1991), 5/ 239.

²⁹ Abdülfettâh es-Saidî - Hüseyin Yûsuf Mûsâ, *el-İşâh fi fıkhi’l-luğa* (Beyrut: Dâru Kutubi’l-İlmiyye, 1987), 1/102.

عَبَّ ecvef fiillerinin ism-i mef'ûlleri vâv harfinin hazfı ile مَبِيعٌ ve مَعِيبٌ olması gerekirken, مَبِيعٌ ve مَعِيبٌ şeklinde ifade ettiklerini rivayet etmeleri bu lahn türüne örnek teşkil etmektedir.²⁹ Şayet lahn, kişinin dil kuralları hakkındaki dirayetsizliğinden ve cahil olmasından kaynaklanıyorsa bu lahni, çirkin ve kınanan lahn olarak nitelendirilmektedir. Bazen bu lahn, “الهُرَاءُ” denilen zırvalama ve saçmalama derecesine kadar ulaşabilmektedir. Şayet lahn, kişinin gayri ihtiyari ve dil sürçmesinden kaynaklanıyorsa bu şekildeki lahn kınanmayı gerektirmeyen hata olarak kabul edilmektedir. Zira لِكُلِّ عَالِمٍ هَفْوَةٌ، “Her âlimin bir dil sürçmesi, her hızlı koşan asil atın tökezlemesi ve her keskin kılıcın bir kör tarafı vardır”³⁰ şeklindeki Arap atasözünde de ifade edildiği gibi konuşmanın olduğu her yer ve zamanda genel olarak bu tür hatalardan kimsenin kaçınmasının mümkün olmadığı, insanın dil hatasına düştüğü olası bir durumdur.

2. ARAP DİLİ LİTERATÜRÜNDE LAHN OLGUSUNUN TESPİTİ VE TASHÎHİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR

Arapçanın İslâm ile bütünleşmesinden sonra, İslâm'ı kendi kaynaklarından öğrenmek isteyenlerin ilk yöneldikleri alet ilmi şüphesiz Arapça oldu. Bu statü sebebiyle Arapça, kısa sürede –özellikle fetihlerle birlikte– İslâmî bilgileri öğrenmek isteyen herkesin başlangıç noktası haline geldi. Bunun neticesinde, büyük kitleler halinde İslâm'a giren ve ana dili Arapça olmayan farklı unsurların Araplarla karışması, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere Arapçanın yapısında bozulmalar, kırâatte hatalı okuyuşlar, hadislerde ifade bozuklukları yaygın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu durum ilk olarak dönemin ilim adamları nezdinde Arap gramer ve sözlük çalışmalarının ana nedenlerinden sayılmıştır. Fakat II/VII. yüzyılın ortalarından itibaren lûgat ve gramer gçalışmalarının da yeterli olmadığı görülmüştür.

Lahn olgusunun yaygınlaşmaya devam etmesi üzerine hatalı kullanımların teşhir, tespit ve tashihi bağlamında “Laħnu'l-âmmе, Laħnu'l-hâşşe, Mâ telħanü fihî'l- 'ammе, Laħnu'l-avâm ve Laħnu'l-havâş” gibi başlıklar altında gerek yazı gerekse konuşma dilinde yapılan dil hatalarına dair birçok eser kaleme alınmıştır.³¹ Bu alanda yazılmış ve günümüze ulaşmış bazı önemli eserler şunlardır: Alî b. Hamza el-Kisâî (öl. 189/805) *Mâ telħanu fihî'l- 'avâm*; İbnu's-Sikkît (öl. 244/858) *Işlâħu'l-manħiğ*; Mufaddal b. Seleme el-

²⁹ İbn Mekki es-Sıkkîlî, *Teşkiḫu'l-lisân ve telkiḫu'l-cenân*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990), 150; Ebû Muhammed el-Harîrî, *Durretu'l-gavvâş fi evhâmi'l-havâş*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru Fikri'l-'Arabî, 2009), 54.

³⁰ Ahmed b. Muhammed el-Meydânî en-Nisâbüri, *Mecma' u'l-emşâl*, thk. Kusay el-Hüseyyin (Trablus: y.y. 1990), 635.

³¹ Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi* (İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016), 263.

Kûfî (öl. 290/903) *Mâ telhanu fihi'l- 'amme*; Ebü'l-Abbâs Sa'leb (öl. 291/904) *Kitâbu'l-Faşîh*; İbn Hâleveyh el-Hemedânî (öl. 370/980) *Leyse fi kelâmi'l- 'Arab*; Ebû Bekr ez-Zübeydî (öl. 379/989) *Lahnu'l- 'avâm*; İbn Mekki (öl. 501/1108) *Teşkîfu'l-lisân*; Ebû Muhammed el-Harîrî (öl. 516/1122) *Durretu'l-gavvâş fi evhâmi'l-havâş*; Ebû Mansûr el-Cevâlîkî (öl. 540/1145) *Tekmiletî İslâhî mâ tağlethu fihi'l- 'amme*; İbn Hişâm el-Lahmî (öl. 577/1181) *el-Medhal ilâ takvîmi'l-lisân*; İbn Berrî el-Makdisî (öl. 582/1187) *Ġalaṭü (Aġlâṭü)'d-du 'afâ' mine'l-fukahâ'*; İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec (öl. 597/1201) *Takvimü'l-lisân*; Ebu's-Safâ es-Safedî (öl. 764/1363) *Taşhîhu't-taşhîf* vb.³² Arap dilinde lahn olgusunun tespiti ve tashihi konusunda son zamanlarda da bazı eserler kaleme alınmıştır. Muhammed Ali ed-Dusûkî'nin *Tehzîbu'l-elfâzi'l-âmmiyyesi*, Es'ad Halîl Dâğîr'in *Tezkiretu'l-kâtib'i*, Salâhuddîn ez-Ze'balâvî'nin, *Ahtâunâ fis-suhuf ve'd-devâvin'i*, Abdulkâdir el-Mağribî'nin *Asarâtu'l-lisân fi'l-luga'sı*, Muhammed el-Adnânî'nin, *Mu'cemu'l-ağlâti'l-luğaviyye el-muâsıra'sı* ve Şevkî Dayf'ın *Tahrifâtu'l-âmmiyye li'l-füşhâsı* gibi eserler bunların en meşhurları arasında yer alır.³³

Dildeki lahn olgusuyla mücadele etmenin ve dili tahrîf ve taşhîften koruma arzusunun, dili doğru kullanma konusunda aşırı hassasiyet gösteren ve bu konuda samimi olan herkesin kendine sorumluluk olarak yüklediği görevlerin başında geldiği kaynaklardan açıkça anlaşılmaktadır. Gerek klasik gerekse modern dönem ulemâ tarafından bu alanda yapılan sarf-nahiv ile ilgili gramer çalışmaları ve telif edilen lahn konulu bunca eserin arka planında yatan nedenler incelendiğinde bu hassasiyetin bir tezahüründen başka bir şey değildir. Zira İslâm dininin kendine dil, Kur'ân ve hadis dili olarak seçtiği fasih Arapçanın safiyeti ve bütünlüğünün muhafazasının bu gibi çalışmalara bağlı ve borçlu olduğu rahatlıkla söylenilebilir. Ayrıca Allah'ın emir ve yasaklarının kendisiyle bilindiği fasih Arapça, İslâm açısından bir kap hükmündedir. Bu özellik, Arapçayı yalın ve basit bir dil olmaktan çıkarmış, İslâmiyet'in muhafazası saygınlığına ve koruma statüsüne yükseltmiştir. Nitekim bizzat yüce Allah'ın *وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* "Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz"³⁴ sözüyle muhafazasını yüklediği Arapçayı hatadan ve bozulmadan korumayı dinî bir vecibe olarak gören Müslüman ulemâ ve üdebâ tarafından benimsenmiştir.

Bu gibi eserlerde genel anlamda dilde yapılan hataların tespiti ve dü-

³² Detaylı bir şekilde bk. *DİA* Söz konusu maddeler ve Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 263-276.

³³ Abdüttevâb, *Lahnu'l- 'amme ve't-Tejavvuru'l-luğavi*, 105-107; Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, 276-277.

³⁴ Hicr 15/9.

zeldilmesi hususu, Arapçanın gramer kuralları ve genel kullanımla birlikte başta Arap şiiri olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm, kıraatler, hadis-i şerîfler ve Arap nesrinin yanı sıra sözlük anlamı ve lügavî kıyâs gibi başlıklar çerçevesinde temellendirilmiştir. Bunları sırasıyla şu şekilde zikredebiliriz:

2.1. Arap Şiiri

Her ilim dalında istişhâd olarak kullanılan ve ilgili dalda ortaya çıkan anlaşmazlıklarda referans kabul edilen birtakım dayanak ve metotlar vardır. Şüphesiz ki Arap dil ilimlerinin en güçlü istişhâd ve edebî müracaat dayanaklarından biri de klasik Arap şiiridir.³⁵ Çünkü şiir köklü geçmişi ve zengin içeriği sayesinde Arap dünyasının kültür hazinesi ve divânı olma özelliğine sahiptir. Bu gibi özelliklere hâiz olmasının yanı sıra İslâm öncesi dönemde yakaladığı dilsel seviyeden dolayı zaman, mekân ve râvî açısından bazı şartları taşıması kaydıyla şiir, gerek sistematik dil kitaplarının, gerek gramer kurallarının ve gerekse daha sonra telif edilen pek çok ansiklopedik eserin temel referansı olarak kullanılmıştır. Zira şiir, kâfiyeli ve cinâsli özellikleriyle unutulmasının zor, ezberlenip nesilden nesile nakledilmesinin kolay olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak temel eksende başrol oynayan şairler de dil yönüyle toplumun en yetkin ve altyapısı en sağlam kesimini temsil etmektedirler. Arap şiirinin ilk dönem klasik nahiv kitaplarında çok geniş yer kaplaması da şiirin bu alandaki rolünü ispatlamaktadır.³⁶ Abdülkâdir el-Bağdâdî'nin (öl. 1093/1682) *Hizânetü'l-edebe* adlı eserinde Arap şiirini tabakâtlara ayırdıktan sonra “ kendisiyle istişhâd edilen kelâm, şiir ve onun dışındakilerden ibarettir” söylemi, şiirin önemi ve güçlü hüccet oluşunu destekler mahiyettedir.³⁷ Özellikle klasik Arap şiirinin bu gibi özelliklerinden dolayı ulemânın dil hatalarının tespit ve tashihinde, dolayısıyla fasih Arapçanın dilsel kaynağı olma noktasında başvurdukları kaynakların başında gelmektedir.

Kaynaklar çerçevesinde bu konu ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir: Kisâî, *مَشَيْتٌ حَتَّىٰ عَيْبَتٌ* “yorulana kadar yürüdüm” şeklindeki Arapların sözünü tashih ederken *عَيْبَتٌ* değil de *أَعْيَبْتُ* yani, if'âl babı ile okumaları gerektiğini şu şiirle istişhâd etmiştir;

³⁵ Muhammed Meşhud Hakçioğlu, *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*, thk. Rifat Akbaş (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021), 8-9.

³⁶ İbn Sellâm el-Cumâhî, *Tabakâtu fuhûliş-şu'arâ'*, nşr. M. M. Şâkir (Kahire: y.y. 1953), 1 /24: Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbu's-sinâ'ateyn* (Kahire: Dârü Fikri'l-Arabiyye, 1971.), 1/138-139; Ebû Tayyib el-Luğavî, *Merâtibu'n-naḥviyyîn*, 1/11-12; Corcî Zeydân, *Târîhu âdâbi'l-luğati'l-'Arabiyye* (Kahire: Dârü'l-Hilâl, ts.), 1/58-59; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî* (Beyrut: Dârü'l-'İlm li'l-Melâyin, 1981), 1/ 73.

³⁷ Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edebe ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1418/1997), 1/6-5.

تَرَحَّرَجِي عَنِّي يَا بَرْدُونَ... إِنَّ الْبَرَّادِينَ إِذَا جَرِينَهُ.
مَعَ الْعَتَاقِ سَاعَةَ أَعْيِينَهُ

“Ey acem atı! Benden uzak dur. Çünkü acem atları, develerle bir saat süratli koştuklarında yorulurlar.”³⁸ İbnu’s-Sikkît ise *İşlâhu’l-mantık* adlı eserinde عَرَقُ النَّسَا ifadesinin yanlış olduğunu ve bunun عَرَقُ النَّسَا nûn harfinin fathalı olması gerektiğini şu şiirle delilendirmiştir;

فَأَنْشَبَ أَظْفَارَهُ فِي النَّسَا *** فَقُلْتُ هَبْلَتْ أَلَا تَنْتَصِرُ

“Köpek pençelerini öküzün bacak damarlarına sapladığında öküze, köpeğe karşı kazanmayacak mısın? dedim.”³⁹

İbn Kuteybe (öl. 276/889) de Arapların, هُوَ أَخُوهُ بَلِينِ أُمِّهِ “O, annesinin sütünden dolayı onun kardeşidir” şeklinde kullandıkları ifadenin yanlış olduğunu, ‘الْبَلِينِ’ kelimesinin deve, koyun vb. hayvanlardan içilen sütü ifade etmesinden dolayı doğru ifadenin مَلْبِينِ şeklinde olduğunu ifade etmiştir. Bunu tashih ederken Câhiliye devri şairlerinden Aşâ’nın (öl.7/629 [?]);

رَضِيْعِي لِبَانَ ثُدَيِّ أُمَّ تَقَاسِمَا *** بِأَسْحَمِ دَاجِ عَوْضٍ لَا تَنْفَرُ

“Aynı annenin göğsünden süt içen iki sütkardeş, gelecekte hiçbir şekilde ayrılmamak üzere gecenin karanlığına yemin ettiler” anlamındaki şiirini referans olarak gösterir.⁴⁰

Ebû Bekr ez-Zübeydî, Arapların سَمِعْنَا الْأَذَانَ şeklindeki sözlerinin, yani hemzenin med olarak okunuşun yanlış olduğu, doğrusunun فَعَالٌ vezninde olduğunu vurgularken bunu;

وَ حَتَّى عَلَا فِي سُورِ كُلِّ مَدِينَةٍ *** مَنَادٍ يَنَادِي فَوْقَهَا بِأَذَانَ

“Ve bir münadinin, her şehrin surları üzerine yükselip ezanı okuyana kadar” anlamındaki Ferezdak’ın (öl.114/732) şiiri ile istişhâd ederek tashih etmeye çalışmıştır.⁴¹

İbn Mekki es-Sıkkîlî’nin evli olmayan erkek kişiye عَازِبٌ ve evli olmayan kadına عَازِبَةٌ şeklindeki söylemin hatalı olduğunu -ki günümüz konuşma dilinde ve eserlerde bu anlamda bu iki kavram kullanılmaktadır- bunun yerine عَزَبٌ ve عَزَبَةٌ söyleminin olması gerektiğine atıfta bulunarak;

هَنِيئًا لَأَرْبَابِ الْبُيُوتِ بِيُوتِهِمْ... وَلِلْعَزَبِ الْمَسْكِينِ مَا يَتَلَمَّسُ

“Ev sahiplerine evleri ve zavallı miskin bekar erkeğe ise bulmaya çalıştığı şey hayırlı olsun” anlamındaki şiirle görüşünü ispat etmeye çalışmıştır.⁴²

³⁸ Ali b. Hamza el-Kisâi, *Mâ telhanu fihi’l-’avâm*, thk. Ramazan et-Tevvâb (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1403/1982), 128.

³⁹ Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İshâk es-Sikkît, *İşlâhu’l-mantık*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, ts.), 164.

⁴⁰ İbn Kuteybe ed-Dineverî, *Edebu’l-kâtib*, thk. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire: y.y. 1383/1963), 315.

⁴¹ Ebû Bekr ez-Zübeydî, *Laḥnu’l-’avâm*, thk. Ramazan Abdüttevâb (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1420/2000), 99.

⁴² İbn Mekki es-Sıkkîlî, Ebû Hafis Ömer b. Halef el-Himyârî, *Teşkiḫu’l-lisân ve telkiḫu’l-cenân*, thk.

Ebu's-Safâ es-Safedî ise ^{أَوَّلًا} ^{بِهِ} ^{أَبْدًا} şeklindeki söylemin hatalı olduğunu belirtmiştir. Bunun doğrusunun ^{أَوَّل} ^{بِهِ} ^{أَبْدًا} şeklinde ^{أَوَّل} kelimesinin tensivinsiz olarak okunması olduğuna işaret ederek Ma'n b. Evs'in (öl. 64/684 [?]);

لَعَمْرُكَ مَا أَدْرِي وَإِنِّي لَأُوجِلُ ... عَلَى آيِنَا تَغْدُو الْمَنِينَةُ أَوَّلُ

“Hayatına yemin olsun ki, ölümün ilk olarak hangimize geleceğini bilmiyorum” şiiri ile istişhâd ederek buradaki lahını tespit ve tashihi etmeye çalışmıştır.⁴³

2.2. Kur'ân-ı Kerîm

Fasih Arapçanın dilsel kaynağı eski şiir, hitâbe, eyyâmü'l-'Arab ve emsâl ile sınırlı kalmamıştır. Tüm bunlara, ilk halifelerin resmi yazışmaları gibi önemli belgeler de eklenerek genişletildi. Ancak المبين ve الفصيح gibi özellikleriyle mutlak anlamda kitapların en fasih ve en üstün konumunda olan Kur'ân-ı Kerîm ile daha sonra zikredilecek olan hadis-i şeriflerin fasih Arapçanın doğup güçlenmesinde çok özel bir yeri ve önemi olduğu muhakkaktır. Fasih Arapça ile nazil olan Kur'ân-ı Kerîm, gerek edebî ve belâğî mükemmeliyetiyle gerekse lafız ahengi, üslûbu ve içeriğiyle tüm Arap edip ve şairlerine meydan okumuş, beşer sözünden üstün olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki fanatik Araplar, Mekke'de doğan İslâm'ı siyâsî güçleri ile kuşatmalarına rağmen, Kur'ân'ın yüksek belagatına yenik düşüp teslim olmuşlardır. Nüzulüyle birlikte bir yandan yazıya geçirilen, diğer yandan da güçlü Arap hafızasında ezberlenerek korunan ve kısa bir süre sonra da kitap haline getirilen Kur'ân-ı Kerîm, Arapçanın tüm meziyetlerini yansıtarak, fasih Arapçanın en mükemmel örnek ve ölçüsü oldu. Edebî mükemmelliğin zirvesinde olan Kur'ân-ı Kerîm, eski Arap şiiriyle birlikte gramer, belâğat ve sözlük gibi dilbilim çalışmalarının belirlenmesinde delil ve dayanak olduğu gibi lahn olgusunun tespiti ve tashihi bağlamında da temel eksen ve ana kaynak konumundadır.⁴⁴

Kur'ân-ı Kerîm'den lahnın tespiti ve tashihi bağlamında istişhâd olarak kullanılmış bazı âyet örnekleri şu şekildedir: Mesela Kisâi, ^{هَذَا} ^{حِصْمٌ} cümlesinde, ^{حِصْمٌ} kelimesindeki hâ harfinin kesralı okumasının yanlış olduğu, sa-

Abdülaziz Matar (Kahire: Meclisü's-Şüüni'l-İslâmî, 1415/1995).

⁴³ Ebu's-Safâ es-Safedî, *Tašhîhu't-tašhîf ve tahrîru't-tahrîf*, nşr. Seyyid eş-Şerkâvî (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1407/1987), 76.

⁴⁴ Abdülkerim el-Hatib, *İ'câzu'l-Kur'an/el-İ'câz fi'd-dirâsâti's-sabikîn* (Beyrut: Daru'l-Me'ârif, 1975), 42-45vd.; Saïd el-Efgânî, *Fi uşûli'n-naħv* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslâmî, 1408/1987), 28; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usulü* (Ankara, 1976), 28-29, 68; Doğan, Arapça Öğretim ve Öğretim Kılavuzu, 34; Yusuf Sancak, “Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişhad ve Edebî Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları”, *Ekev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 194; Mehmet Şirin Aladağ, “Âyetlerin İktibasında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde”, *Balıkesir İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 106-107.

hih olanın خَصْمٌ şeklinde fethalı olması gerektiğine dikkat çekerek buradaki lahnı هَذَا خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ “Şu ikisi rableri hakkında çekişip duran iki taraftır”⁴⁵ âyet-i kerimesiyle tashih etmeye çalışmıştır.⁴⁶

İbnu’s-Sikkite göre Arapların أَنَبَدْتُ الشَّيْءَ مِنْ يَدِي “elimdeki şeyi attım” şeklindeki ifade ANَبَدْتُ kelimesinin hemzeli hali yanlıştır.⁴⁷ Zira Kur’an-ı Kerim’de فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا “Ama onlar bunu kulak ardı edip kitabı az bir dünyalıkla değiştiler”⁴⁸ şeklindeki âyette söz konusu kelime hemzesiz gelmiştir.

İbn Kuteybe ise هَذَا مَاءٌ مَالِحٌ “bu, tuzlu bir sudur” cümlesinde مَالِحٌ kelimesini ism-i fâil formatında ifade etmenin yanlış olduğunu söylemiştir. Buna karşılık مَلْحٌ şeklindeki söylemin doğru olduğuna atıfta bulunarak, bu kullanıma “Şu iki çeşit su kütlesi birbirine eşit olmaz; birisi tatlıdır, susuzluğu giderir ve içimi güzeldir, ötekisi ise tuzlu ve acıdır”⁴⁹ anlamındaki âyet-i kerime ile istişhâd etmiştir.⁵⁰

Ebû Bekr ez-Zübeydî, Arapların بَحْرٌ kavramını, sadece tuzlu deniz için kullanmalarının hatalı olduğunu söylemiştir. Ona göre بَحْرٌ kavramı, hem suyu tuzlu, hem de tatlı olan deniz için kullanılmaktadır. İddiasını da şu âyet-i kerimeyle temellendirmiştir: وَهُوَ الَّذِي مَجَّ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ “Biri tatlı ve susuzluğu giderici, diğeri tuzlu ve acı olan iki denizi karışacak şekilde salıveren O’dur.”⁵¹ Nitekim بَحْرٌ kelimesi, burada iki anlamı da ifade edecek şekilde yorumlanmaktadır.⁵²

İbn Mekkî es-Sıkillî, عَصَاتِي وَعَصَاتُكَ “benim ve senin asan” şeklindeki ifadenin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bunun doğrusu عَصَاكَ وَعَصَايَ şeklindedir. Buradaki lahn olgusunu, قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا “Dedi ki: O, benim asamdır, ben ona dayanırım”⁵³ âyet-i kerimesiyle tashih etmeye gayret etmiştir.⁵⁴

Harîrî’ye göre ise بَيْنَ بَيْنِ الْمَالِ بَيْنَ زَيْدٍ وَبَيْنَ عَمْرٍو cümlesinde بَيْنَ kelimesinin hem ma’tûf hem de ma’tûfun aleyhte tekrar edilmesi yanlıştır. Bunun tashihinde ise şu âyeti kerime ile istişhâd etmiştir: “besin artıklarıyla kan

⁴⁵ Hac 22/19.

⁴⁶ Kisâi, *Mâ telhanu fihîl-‘avâm*, 108.

⁴⁷ İbnu’s-Sikkit, *İşlâhu’l-mantık*, 225.

⁴⁸ Âl-i İmrân 3/187.

⁴⁹ Fâtr 35/12.

⁵⁰ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 313.

⁵¹ Furkân 25/53.

⁵² Zübeydî, *Laḥnu’l-‘avâm*, 265.

⁵³ Tâhâ 20/18.

⁵⁴ İbn Mekkî es-Sıkillî, *Teşkiḫu’l-lisân*, 101.

arasında (oluşan) sût...⁵⁵ Zira burada بَيْنَ kelimesi tekrar edilmeyip sadece ma'tûfun aleyhte zikredilmiştir.⁵⁶

2.3. Kur'ân-ı Kerîm Kırâatleri

Arap grameri kurallarının tespitinde olduğu gibi lahn konusunda da kırâatlerin delil olup olmayacağı veya hangi şartlara hâiz olan kırâatlerin istişhâd edileceği meselesi tartışmalı bir konudur. Bu gibi özellikler, kırâatlerle lahni tashih etme ve belirleme konusunda müelliflerin daha seçici davranmalarını sağlamıştır. Bundan dolayı diğer kaynaklara göre kırâatlerle daha az istişhâd edilmiştir.

Kırâatlerle istişhâd konusunda bazı örnekler şu şekilde zikredilebilir: Mesela Ebû Bekr ez-Zübeydî, kâf harfinin fethasıyla okunan فَتَاءَ kelimesini tashih ederken, bunun sahih şekli ya فَتَاءُ kâf harekesinin kesresiyle ya da فَتَاءُ kâf harekesinin dammesiyle okunması gerektiğini ifade etmiştir. Doğru kullanımına ise Yahyâ b. Vessâb'ın “مِنْ بَقْلِهَا وَفَتَائِهَا”...kırâatini delil olarak göstermiştir.⁵⁷

Bir başka örnekte ise Kahire'de Arap dili ve edebiyatına yönelik ilmi çalışmalar yapan dil kurumu, bazı araştırmacıların gerek harf olsun gerek isim olsun harfi cer olmaksızın mecrûr zamire atfetmenin caiz olmadığını iddiasını ele almıştır. Buna göre, “وَكَانَتِ الْمَنْفَعَةُ لَهُمْ وَالْمُسْتَعْمِرِينَ” “yarar onlar ve sömürgeciler içindi” cümlesinde الْمُسْتَعْمِرِينَ kelimesinin Arap dil kurallarına göre harf-i cer olmaksızın لَهُمْ kelimesindeki mecrûr zamire atfının yanlış olduğu, doğrusunun ise وَكَانَتِ الْمَنْفَعَةُ لَهُمْ وَلِلْمُسْتَعْمِرِينَ şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Ancak söz konusu dil kurumu bu iddiaları çürütürken, وَأَتَّقُوا “İsmi hürmetine birbirinizden dilekte bulunduğunuz o Allah'a saygısızlık etmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının”⁵⁸ âyet-i kerimesinde وَالْأَرْحَامَ kelimesini mecrûr okuyanların kırâatiyle istişhâd etmiş ve bu husustaki hatayı tashih etmeye çalışmıştır. Zira bu okunuşa göre وَالْأَرْحَامَ kelimesi, harf-i cer iadesi olmadan بِه kelimesindeki mecrûr zamire atfedilmiştir. Hatta kurum, bazı dilcilerin ism-i zâhiri harfi cer olmaksızın ismi, mecrûr muttasıl zamire atfetmenin caiz olduğuna bu kırâati istişhâd olarak kullandıklarını da aktarmaktadır.⁵⁹ Kezâ aynı kurum, bazı

⁵⁵ Nahl 16/66.

⁵⁶ Harîrî, *Durretu'l-ğavvâş fi evhâmi'l-ğavvâş*, 101.

⁵⁷ Zübeydî, *Laḥnu'l- 'avâm*, 107-108.

⁵⁸ en-Nisâ, 4/1.

⁵⁹ Arap Dil Korumu, *el-Karârâtu'l-mecme'iyye fi'l-elfâz ve'l-esâlib*, haz. Muhammed Şevkî Emîn-İbrâhîm et-Terzî (Kahire: Matbaati'l-Amrikiyye, 1989), 65. Ayrıca bk. Ebû Amr Osmân ed-Dânî, *et-Teyyîr fi'l-kırâ' âti's-seb'*, nşr. Otto Pretzl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 78; Ebu'l-Berekât Kemâlüddin el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-ḥilâf*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Lüb-

araştırmacıların; ‘يَتَوَفَّى’ fiilini ma’lûm/etken olarak ve ism-i faili ise ‘مُتَوَفِّ’ olarak okumanın yanlış olduğu, buna mukabil ‘تَوَفَّى’ fiilini meçhul olarak ve ism-i mef’ûlî ise ‘مُتَوَفَّى’ şeklinde okumanın sahih olduğu” iddialarını reddederken ‘يَتَوَفَّى’ ve ‘مُتَوَفِّ’ olarak da ifade etmenin caiz olduğunu savunmuştur. Bu kullanımlarına dayanak olarak Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî’nin (öl. 73/692), Hz. Ali’ye dayandırdığı “وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ”⁶⁰ kıraatını referans olarak zikretmiştir.⁶¹ Zikredilen iki kıraatın şâz oluşları istişhâde engel değildir. Zira ulemâ dilsel konularda, tüm kıraatlarıyla Kur’ân-ı Kerîmle istişhad edilebileceğini onaylamışlardır. Suyûtî de (öl. 911/1505) “كل ما ورد أنه قرئ به”⁶² ifadesiyle gerek mütevatir, gerek âhâd ve gerekse şâzz olan bütün kıraatlerin referans gösterilebileceğini vurgulamıştır.⁶²

2.4. Hadis-i Şerif

Belâgatiyle bir cazibe merkezi olan, Kur’ân’a tercüman olmak vazifesiy-le görevlendirilen Peygamber Efendimiz’in fesahat ve belâgati, Kur’ân’dan sonra zirvede yer alır. Zîrâ O (s.a.v.), hem yettiği çevre hem de Allah’ın lütfu sayesinde üstün bir dil melekesine sahipti. Lehçeler içinde en fasih kabul edilen Kureyş lehçesini en güzel şekilde konuşuyordu. Hayat-ı seniyyesi okunduğunda O’nun (s.a.v.) en fasih Arap kabileleri içinde hayat sürdüğü görülmektedir. Kureyş’in bir kolu olan Benî Hâşim içinde doğmuş, fesâhati ile meşhûr Benî Sa’d içinde süt emmiş, kabileler içinde en fasih kabul edilen Kureyş içinde büyümüş, Benî Esed’den evlenmiş ve Benî ‘Amr’a (Evs ve Hazrec) hicret etmiştir. Bu yüzden “Ben, Arapların en fasihiyim, zira ben Kureyş’tenim ve Benî Sa’d b. Bekr’de büyüdüm” buyurmuşlardır.⁶³

Bu anlamda Kur’ân-ı Kerîm manasının açıklığı, lafzının muhteşemliği, siyakının güzelliği, nazımının muhkemliği gibi özellikleriyle dilin zirvesinde yer aldığı gibi onun tebliğcisi olan Hz. Peygamber de fesahat, belâgat ve beyânın en üst noktada olduğu Arap toplumundan seçilmiştir. Nitekim bütün dil ve belâgat dâhileri, Hz. Peygamber’in Arapların en fasihi olduğu, dili en güzel ve doğru biçimde kullandığı, fesahatına herhangi bir fesahatın benzemediği ve hadis-i şeriflerindeki üslubuna herhangi bir üslubun

nan: Mektebetu’l-‘Asriyye, 1987), 2/463.

⁶⁰ Bk. Ebu’l-Feth Osmân İbn Cinni, *el-Muhteseb fi tebyini vücûhi şevâzî’l-kırâ’ât ve’l-izâh ‘anhâ*, nşr. Ali en-Necdî Nâsîf vd. (Kahire: Meclisu’ş-Şüûni’l-İslâmî, 1414/1994).

⁶¹ Arap Dil Korumu, *el-Karârâtü’l-mecme’iyye*, 292.

⁶² Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-İktirah fi ilmi usûl’in-nahv*, thk. A. Suphi Furat (İstanbul: Matba’atu Kulliyâti’l-Âdâb, 1975), 20.

⁶³ Bk. Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *el-Müzhir fi ‘ulûmi’l-luğa* (Beyrut: Münşiratu’l-Mektebetu’l-‘Asriyye), 1/209-210.

yaklaşmadığı konusunda hemfikirdirler. Hz. Peygamber'in *أَعْطِيتَ جَوَامِعَ الْكَلِمِ* (Bana özlü söz söyleme kabiliyeti verildi) hadisini de bu şekilde yorumlamış ve anlamışlardır.⁶⁴ Bütün bunlarla birlikte hadislerin istişhâd yönü Kur'ân-ı Kerim kadar olmasa da – bazı âlimlerce Arap dili gramerinin kurallarının tespitinde referans olarak kullanıldığı gibi- hadisler, lahn olgusunun tespit ve tashihinde de başvurulan kaynaklar arasında yer almıştır.

Bu konuda bazı örnekler şu şekildedir: Kisâî, göğüs kılları anlamına gelen *المَسْرِيَّة* lafzını ra harfinin fethasıyla okumanın yanlış olduğunu, doğrusunun *المَسْرِيَّة* şeklinde olması gerektiğini savunmuştur.⁶⁵ Bunu tashih ederken şu hadisi referans olarak kullanmıştır: *وَمِنْ صِفَةِ النَّبِيِّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أَنَّهُ كَانَ دَقِيقَةً: "Peygamber'in (s.a.v.) özelliklerinden biri de göğüs kıllarının ince olmasıydı."* Nitekim burada *المَسْرِيَّة* kelimesi ra harfinin dammesiyle gelmiştir.

İbn Kuteybe, *العَرْض* kelimesinin kişinin gerek baba tarafında gerekse anne tarafında "ata" manasıyla kullanmanın lahn olduğunu ve *شَتَمَ فُلَانٌ عَرْضِي* "filanca ırzıma sövdü" demenin, atalarına sövmek şeklinde tercüme edilmesinin yanlış olduğunu savunmaktadır. Sahih olanı ise *عَرَضَ الرَّجُلُ* kişinin bizzat kendisidir. Dolayısıyla kişinin ırzına sövmek, bizzat kişiyi kötülükle anmak anlamına gelmektedir. İddiasını ise Hz. Peygamber'in cennet ehli hakkındaki şu hadisi ile temellendirmektedir: *لَا يُبُولُونَ وَلَا يَتَعَوَّطُونَ، وَإِنَّمَا هُوَ عَرَقٌ يَجْرِي مِنَ: "Cennet ehli yer içer, idrarını ve tuvaletini yapmazlar; ancak içtikleri ve yedikleri misk gibi bedenlerinden akar."*⁶⁶

Ebü Bekr ez-Zübeydî *قَادُومٌ* kelimesini elifle okumanın bir hata olduğunu, sahih olanın *قَدُومٌ* şeklinde olduğunu zikretmiştir. Buna istişhâd olarak ise şu hadisi şerifi aktarır: *"Hz. İbrahim (a.s.) seksen yaşındayken keser ile sünnet edildi."*⁶⁷

İbn Mekki es-Sıkillî, dâl harfi ile olan *شَدَقَ* kelimesini, *شَدَقَ* şeklinde zâl harfiyle okumanın yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu hatanın tashihinde ise istişhâd olarak *وَأَلَّ أَبْغَضَكُمْ إِلَيَّ وَأَبْغَضَكُمْ مِنِّي مَجْلِسًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ الثَّرَثَارُونَ وَالْمَتَشَدِّقُونَ وَالْمَتَفَيِّهُونَ* "Güzel konuşuyor dedirtmek için uzun uzun konuşanlar, sözünü beğen-dirmek için avurdunu şişire şişire laf edenler ve bilgiçlik etmek için lügat parlayanlar ise en sevmediğim ve kıyamet günü bana en uzak mesafede bulunacak kimselerdir" anlamındaki hadisi aktarır.⁶⁸

⁶⁴ Mehmet Şirin Çıkar, *Kıyas (Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı)*, (Van: Ahenk Yayınları, 2007), 51.

⁶⁵ Kisâî, *Mâ telhanu fihî'l- 'avâm*, 113.

⁶⁶ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 27; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Fâ'ik fi ğaribi'l- ħadiş*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Matbaatu'l-İsâ el-Bâbi el-Halebî, 1364/1945), 2/409.

⁶⁷ Zübeydî, *Lahnu'l- 'avâm*, 140.

⁶⁸ İbn Mekki es-Sıkillî, *Teşki'fu'l-lisân*, 56-57; Mecdüddin İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fi ğaribi'l- ħadiş ve'l- eşer*, Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, (Kahire: el-Mektebetu'l-İslâmiyye,

2.5. Nesir /Düzyazı

Nesir sanatı, farklı ilim dallarında bir referans olarak kullanıldığı gibi bazı edebiyatçılar tarafından Arap dilinde yapılan hataların tespiti ve tashihinde de kaynak olarak kullanılmıştır.⁶⁹ Lahn literatürü alanında çalışmaları olan İbn Kuteybe, Ebû Bekr ez-Zübeydî, İbn Mekkî es-Sıkkîlî, Ebû Muhammed el-Harîrî ve Ebu's-Safâ es-Safedî gibi âlimler, bu sahada nesir sanatıyla istişhâd edenlerdir.

Lahn örneklerinin tespit, tashih ve tahlili bağlamında istişhâd olarak kullanıldığı bazı nesir örneklerini şu şekilde vermek mümkündür: İbn Kuteybe, utanma manasında kullanılan الحشمة kelimesinin doğru manasının öfkelenmek olduğuna dikkat çekmiştir. Bu söylemi tashih ederken إِنَّ ذَلِكَ لَأَنْفُؤُكُ بِمُؤَسَى خَدْمَةٍ فِي جَذُورِ سَنَمَةٍ فِي عَدَاةِ شَيْبَةٍ “şüphesiz bu filancanın çocuklarını öfkeliendirenlerdendir” anlamındaki fesahatleriyle meşhur olan bazı Arapların nesriyle istişhâd etmiştir.⁷⁰

Ebû Bekr ez-Zübeydî, kendisiyle bir şeylerin kesildiği ve tıraş edildiği demir anlamına gelen مَوْسَى kelimesini, مَوْسَى şeklinde kullanmanın lahn olduğunu ifade ederek بِمَوْسَى خَدْمَةٍ فِي جَذُورِ سَنَمَةٍ فِي عَدَاةِ شَيْبَةٍ “soğuk bir günde, keskin bir bıçakla besili bir deveyi kesmek” anlamındaki hikâye edilen bazı Arapların söylemiyle iddiasını temellendirmeye çalışmıştır.

İbn Mekkî es-Sıkkîlî بِالتَّخْمِينِ بِالشَّيْءِ بِاللَّتَّخْمِينِ “şunu tasarladım ve falan şeyi tahmin ederek bildim” cümlesini tashih ederken حَمَمْتُ kelimesini بِالتَّخْمِينِ ve حَمَمْتُ sözcüğünü ise بِالتَّخْمِينِ şeklinde ‘nûn’ harfiyle okumanın doğru olduğunu vurgulamıştır. Doğru kullanıma ise إِنَّ لَمْ تَعْلَمْهُ يَقِينًا “onu kesin olarak bilmesen dahi, tahmini olarak ifade et” darb-ı meselesini örnek olarak göstermiştir.⁷¹

Ebû Muhammed el-Harîrî وَقَفًا ve رَحَى kelimesinin cem-i teksirleri أَرْحِيَةً ve أَقْفَاءَ şeklinde iddia etmenin hatalı olduğuna, bu iki kelimeyi أَقْفَاءَ ve أَوْلِيكَ şeklinde söylemenin doğru olduğuna dikkat çekerek, bir kavmi yeren

1383/1963), 2/354.

⁶⁹ Edebiyatta genel anlamıyla nesir, vezin ve kafiyeye bağlı olmayan serbest ve ölçsüz düzyazı anlamına gelmektedir. Kendi içinde âdi/normal, ilmi ve fennî şeklinde üç kısma ayrılmaktadır: a) Âdi/normal nesir: İnsanların normal günlük konuşmalarında, herhangi bir sanatsal ve estetik yönü düşünmeden, sadece çeşitli ihtiyaçlarını ifade etmek için kullandıkları bir nesir türüdür. b) İlmî nesir: sadece ilmi gerçekleri ifade etmek ve açıklamak amacıyla kullanılan, çerisinde sanatsal ve edebî özellikler taşımayan nesir türüdür. c) Fennî nesir ise yazarların, normal gündelik/konuşma dili ve ilmi üsluptan uzaklaşarak hünerlerini sergiledikleri, dile çeşitli estetik ve güzellikler ilave ederek lafızlar arası seçici oldukları, cümlelerini süsledikleri ve manaları zenginleştirerek cümleleri şatafatlı hale getirdikleri nesir çeşididir. Burada söz konusu olan ise fennî nesirdir. (Tâhâ Hüseyin, Min Hâdisîş-Şî'r ve'n-neşr (Kahire: Muessisetü'l-Hendeveni, 2012), 24-26; Kenan Demirayak, Arap Edebiyat Tarihi- I Cahiliye Dönemi, ed. Sadık Armutlu (Erzurum: Fenomen Yayınvevi, 2009)230.)

⁷⁰ İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, 19.

⁷¹ Zübeydî, *Laḥnu'l-'avâm*, 124-125.

“Onlar, boyunları hicivle yırtılmış ve derileri aşığılıkla tabaklanmış bir millettir” anlamındaki bir bedevinin sözüyle istişhâd etmiştir.

2.6. Sözlük Anlam:

المعنى المعجمی olarak ifade edilen kelimelerin sözlük anlamı da lahnın tespit ve tashihinde kaynak olarak kullanılmıştır. Kisâî, İbn Kuteybe, Ebû Bekr ez-Zübeydî, İbn Mekkî es-Sıkkî ve Ebû Muhammed el-Harîrî gibi edebiyatçılar lahnın tespitinde ve iddialarını temellendirmede kelimenin sözlük anlamını kıstas ve önemli bir dayanak olarak görenlerdir. Mesela; Kisâî عَلَيَّ نُيَابٌ جُدُّ “üzerimde yeni elbiseler var” cümlesinde cîm harfinin dammesiyle ve ilk dâl harfinin fethasıyla okunan جُدُّ kelimesini tashih ederken, bunun sahih şeklinin iki harfin dammesiyle جُدُّ şeklinde olduğunu savunmaktadır. Çünkü ilk dâl harfinin fethasıyla okunan جُدُّ kelimesinin sözlük anlamı dağ demektir.⁷²

İbn Kuteybe, الْقَافِلَةَ kelimesini, ‘hem gidiş hem de dönüş seyahat arkadaşlığı’ anlamında kullanılmasının yanlış olduğunu açıklar. Zira فَفَلَ fiili sözlükte رَجَعَ manasında olduğundan bu kelime sadece seyahatten dönüş arkadaşlığını ifade eder.⁷³

Ebû Bekr ez-Zübeydî ise بِلَاط kelimesini, ‘yapımı güzelleştirilen, süslenen yapı’ manasında kullanmanın yanlış olduğunu beyan eder. Kelimenin sahih manasının ise ‘yere serilen taş/döşeme taşı’ anlamında olduğunu vurgulayarak kelimenin sözlük manasını, önerisinin doğruluğunu ispat etmede istişhâd amacıyla da kullanmaya çalışır.

Ebû Muhammed el-Harîrî’ye göre bazılarının الْقَيْنَةَ sözcüğünü ‘sadece şarkıcı cariyeye’ anlamında kullanmaları lahndır. Zira bu kelimenin sözlükte ‘ister şarkıcı olsun, ister olmasın cariyeye’ manasına geldiğini söylemenin doğru olacağını savunarak söz konusu lahnı tashih eder.

İbnü’l-Cevzî de يَمُطِين kelimesinin sadece ‘kabak’ anlamında kullanılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Bu kelimenin sözlükteki manası bağlamında ‘yerde yayılan ve bir gövde üzerinde durmayan kabak, acur ve karpuz gibi her bitki için’ geldiğini savunarak, kelimenin sözlük anlamıyla iddiasını temellendirmeye çalışmıştır.⁷⁴ Aynı şekilde kullanılan sözcüğün veya ifadenin sözlüklerde geçmemesi veya bir karşılığının olmaması da bazıları tarafından lahn olarak değerlendirilmiştir.⁷⁵

⁷² Kisâî, *Mâ telhanu fihi’l-‘avâm*, 126-127.

⁷³ İbn Kuteybe, *Edebu’l-kâtib*, 20.

⁷⁴ İbnü’l-Cevzî, *Takvimu’l-lisân*, 189.

⁷⁵ İbrâhîm el-Yâzîcî, *Lüğetu’l-cerâid* (İskenderiye: Matbaatu’l-Mısır, ts.), 37.

2.7. Luğavî Kıyâs

القِيَّاس/ Kıyâs, efrâdını câmî ve ağıyarını mâni bir tanımla“bilinenden hareketle bilinmeyene ulaşmayı ifade eden bir kavram”dır.⁷⁶ Kıyâsın kısımlarından biri olan luğavî kıyâsın, Arap dili gramerinin temellendirmesinde ve anlaşılmasında semâ‘ ve icmâ ile birlikte أُصُولُ التَّحْوِ الْعَرَبِيِّ kapsamında önemli bir yer edindiği bilinmektedir. Laḥnın tespiti ve tashihinde de istiḥâd olarak başvurulmuş luğavî kıyâs kendi içinde nahvî/sentaks kıyâs ve sarfî / morfolojik kıyâs şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Kisâî, Ebû Bekr ez-Zübeydî, İbn Mekki es-Sıkillî, Ebû Muhammed el-Harîrî, İbnu’l-Cevzî ve Ebu’s-Safâ es-Safedî gibi âlimler bu bağlamda sarfî / morfolojik kıyâsla istiḥâd eden isimlerdir. Mesela Kisâî, هذه امرأةٌ جميلةٌ “bu güzel bir kadındır” cümlesinde جميلة kelimesini, tâ-i merbûta ile okumanın hatalı olduğunu ve Arap grameri sarf ilminin kurallarına göre sahih şeklinin جميل biçiminde tâsîz olması gerektiğini savunur. Zira iddiasını فعيل vezninde gelen bütün sıfat-ı müşebbehelerin mevşuf zikredildiğinde müzekker ve müennes eşit olduğundan hareket ederek temellendirmektedir.⁷⁷

Ebû Bekr ez-Zübeydî ise “نَبْلٌ kelimesinin müfredi نَبْلَةٌ şeklindedir” diyenleri eleştirmiştir. Çünkü النَبْلُ kelimesi النَّعْمِ ve الْخَيْلِ gibi lafzından müfredi olmayan/türemeyen çoğullardandır. O, النَبْلُ kelimesinin müfredinin قَدَحٌ ve سَهْمٌ şeklinde olduğunu ifade ederek buradaki laḥnı tashih etmeye çalışmıştır.⁷⁸

İbn Mekki es-Sıkillî de gemileri üretene نَشَأَ demenin yanlış olduğunu, bunun yerine أَنْشَأَ (inşa etti, üretti, tesis etti) fiilinden türemesi nedeniyle مَنْشَأٌ formatında demenin sahih olacağını vurgular.

Ebû Muhammed el-Harîrî’ye gelince بَرٌّ وَالذَّكَ شَمٌّ يَدَكُ ve بَرٌّ وَالذَّكَ شَمٌّ يَدَكُ cümlelerinde بَرٌّ ve شَمٌّ emir fiillerinin bâ ve şîn harflerinin fethasıyla okunması gerekirken, بَرٌّ ve شَمٌّ bâ harfinin kesrasıyla ve şîn harfinin dammesiyle okunduğunu belirtmiş, bu okunuşun da Arap dili sarf ilmi kurallarına uymadığı gerekçesiyle hata olduğunu iddia etmiştir. İddiasını ise sarf dil kurallarına dayandırarak çözmeye çalışmıştır. Çünkü bunların muzarileri sırasıyla يَبْرُ و يَشْمُ şeklinde olup aynü’l-fiilleri meftuhtur. Bu bağlamda kural gereği, muzaraat harfinden sonraki harf harekeli olduğundan emir fiilinin ilk harekesinin muzari fiilinin ikinci harfinin cinsinden olması gerektiğini savunarak laḥnın tashihinde söz konusu sarf kuralını kanıt göstermiştir.⁷⁹

⁷⁶ İmâmu’l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fî uşûlî’l-fıkh*, nşr. Abdülazim ed-Dîb (Kahire: Daru’l-Ensar, 1400), 1/172.

⁷⁷ Kisâî, *Mâ telḥanu fihî’l-‘avâm*, 122.

⁷⁸ Zübeydî, *Laḥnu’l-‘avâm*, 155-156.

⁷⁹ Harîrî, *Durretu’l-ğavvâş*, 78.

tashihinde tek bir kaynakla istişhad edildiği anlaşılmaktadır. Fakat lahnın tashihinde iddianın perçinlemesi anlamında birden fazla kaynakla da istişhâd eden ulemâ olmuştur. Mesela İbn Mekki es-Sıkillî, ma'lûm/etken olarak okunması gereken صَمَّتْ kelimesinin, صَمَّتْ أَدْنَاهُ şeklinde meçhûl/edilgen olarak ifade edilmesinin yanlış olduğunu aktarır. İddiasını ise hem ثُمَّ عَمُوا وَصَمُّوا كَثِيرًا مِنْهُمْ “Sonra içlerinden birçoğu yine görmezden ve duymazdan geldiler”⁸⁶ âyeti kerimeyle hem de صَمَّتْ حَصَاةٌ بَدِمَ “Çakıl taşı, kanla sağırlandı”⁸⁷ anlamındaki Arap atasözüyle tezini savunarak iki kaynakla istişhâd etmiştir.⁸⁸ Kezâ Ebû Muhammed el-Harîrî, الحَوَادِثُ تَطْرُقُ وَ الحَوَامِلُ تَطْلُقُ وَ تَطْلُقُ وَ تَطْرُقُ muzari fiillerinin muhataba siğasıyla zikretmenin yanlış olduğunu aktarır ve sahih olanın bunların يَطْلُقُ وَ يَطْرُقُ muzari fiillerinin gâib siğasıyla ifade edilmesi gerektiğine dikkat çeker. Buradaki hatayı ise Öyle ki bundan dolayı neredeyse gökler çatlayacak⁸⁹ “نَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ الغَوَانِي يَمَزَحْنَ وَ النَّوْقُ يَسْرَحْنَ” “Şarkıcılar, şakalaşmakta, develer ise serbestçe otlamaktadırlar” Arap kelimeleri ve son olarak ise nûn-i nisveye isnâd edilen muzari fiil - eğer hitap gâipse- ‘tâ’ ile değil ‘yâ’ harfi ile başlayabileceğiyle yani, nahvî kıyâsla istişhâd ederek söz konusu hatayı üç kaynakla tashih etmeye çalışmıştır.

Arap dil kurumu ise –daha önceden de zikredildiği gibi- bazı araştırmacıların gerek harf olsun gerek isim olsun harfi cer olmaksızın mecrûr zamire atfetmenin caiz olmadığını, وَكَانَتِ الْمَنْفَعَةُ لَهُمْ وَ الْمُسْتَعْمِرِينَ cümlesinde Arap dil kurallarına göre لَهُمِ الْمُسْتَعْمِرِينَ harf-i cer olmaksızın لَهُمِ kelimesindeki mecrûr zamire atfının yanlış olduğunu ve doğrusunun وَلِلْمُسْتَعْمِرِينَ لَهُمِ وَكَانَتِ الْمَنْفَعَةُ لَهُمْ şeklindeki olması gerektiğini savunan görüşü reddeder. Aksine لَهُمِ وَ الْمُسْتَعْمِرِينَ ibaresi ve benzerlerinin sahih olduğunu savunur. Söz konusu dil kurumu buradaki tezini dört kaynakla temellendirmeye çalışır. Bunlardan ikisi Kur’ân-ı Kerîm’den, “... وَ كَفَرُ بِهِ وَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ” âyet-i kerimesinde الْمَسْجِدِ kelimesi, بهُdeki mecrûr olan ha’ya atfedilmesi ve kıraat ilminden, وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحَامَ بهُ kelimesini mecrûr okunup harf-i cer iadesi olmadan بهُ kelimesindeki mecrûr zamire atfedilmesidir. Diğer iki kaynak ise Arap şiirive nahvî kıyâstır. Nitekim Arap şiirinde;

⁸⁶ el-Mâide 5/71.

⁸⁷ Kâsım b. Sellâm Ebû Ubeyd, *Kitâbu'l-Emsâl*, thk. Abdülmecîd Âbidîn (Beirut: Dâru'l- Me' mûn li't-Türâs, 1400/1980), 346.

⁸⁸ İbn Mekki es-Sıkillî, *Teşki'fu'l-lisân*, 150.

⁸⁹ Meryem 19/90.

⁹⁰ en-Nisâ, 4/1.

فَالْيَوْمَ قَرَّبْتَ تَهْجُونََا وَتَشْتَمْنَا *** فَذَهَبَ فَمَا بَكَ وَالْأَيَّامَ مِنْ عَجَبٍ

“Bugün bize hicvederek ve söverek yakınlaşmaya başladın. Hadi yoluna git. Bu davranışınız çok da şaşırtıcı değildir. Nitekim bu, senin ve feleğin doğansında vardır” anlamlı beyitte الْاَيَّامَ kelimesinin mecrûr okunup harf-i cer iadesi olmadan بَكَ kelimesindeki mecrûr zamire atfedildiği görülmektedir. Son olarak da nahvî kıyâs kullanılmıştır. Bu bağlamda ise bazı dilciler, harfi cer olmaksızın ismi zahiri mecrûr muttasıl zamire atfetmenin caiz olduğunu iddia ederek buna kanıt olarak birçok şiirle istişhâd etmişlerdir.⁹¹

Şüphesiz ulemânın lahnın tespit ve tashihinde bu gibi kaynaklara itimat edip iddialarını temellendirme gayretleri, bilimsel ve ilmi bir araştırmanın gerekliliğidir. Zira bu yöntemle araştırmacı, iddiasını mantık ve ikna ile karakterize ederek neyin yanlış ve neyin doğru olduğunu ortaya koyma çabasındadır. Ne var ki bu husus, alanla ilgisi olan tüm ulemânın bu kaynaklarla istişhâd ettikleri veya tezlerini sadece bunlarla savundukları anlamına gelmemektedir. Nitekim bazıları lahnın tespit ve tashihinde alan bilgisi ve kültürel birikimlerine olan özgüvenin yanı sıra söylediklerinin fasih Arapçada bir yeri ve temelini olduğu kanaatiyle okuyucunun söylediklerinin doğruluğuna olan güvenden hareket ederek herhangi bir şeyle istişhâd etmeden ve dayanak göstermeden de tashih konusunda söylemlerini aktarırlar. Bu ifadelerden bazılarını şu şekilde zikredebiliriz: Mesela Kisâî, الْكِنَانُ kelimesinin ‘kâf’ harfinin ve دَمَعَتْ عَيْنِي (gözlerim doldu) cümlesinde ise دَمَعَ fiilinin ‘mîm’ harfinin fethasıyla okunması gerektiğini herhangi bir şeye dayandırmadan tashih eder.⁹² Aynı şekilde Ebû Bekr ez-Zübeydî, يَوْمَ مَهَوْلٍ olarak zikredilen ifadenin doğrusunun يَوْمَ هَائِلٍ (muazzam bir gün) olduğunu belirtir.⁹³ İbn Mekkî es-Sıkkî ise نَعَقَ الْغُرَابُ şeklinde ifade edilen ibarenin sahih şeklinin نَعَقَ الْغُرَابُ (Karga öttü) ve وَهُوَ مَفْقُوعُ الْعَيْنِ فَقَعَتْ عَيْنُهُ وَهُوَ مَفْقُوعُ الْعَيْنِ olduğunu öne sürer.⁹⁴ İbnü'l-Cevzî de كَانَتْ الْمَرْأَةُ بِتَوَامِينٍ kelimesinin ikizlerden sadece biri anlamına geldiğinden dolayı كَانَتْ الْمَرْأَةُ بِتَوَامِينٍ (Kadın iki ikiz doğurdu) değil de كَانَتْ الْمَرْأَةُ بِتَوَامٍ şeklinde ifade etmenin yanlış olduğunu vurgular. Dolayısıyla söz konusu âlimler, görüşlerini herhangi bir mesnede dayandırmadan iddialarını ortaya koyan âlimlerden bazılarıdır.⁹⁵

⁹¹ Korum, *Kıraatu'l-mecme'iyye*, 59.

⁹² Kisâî, *Mâ telhanü fihî'l-'avâm*, 135.

⁹³ Zübeydî, *Lahnu'l-'avâm*, 192.

⁹⁴ İbn Mekkî es-Sıkkî, *Teşki'fu'l-lisân*, 70-74.

⁹⁵ İbnü'l-Cevzî, *Takvimu'l-lisân*, 86.

SONUÇ

Dilde ve kırâatte hata yapmak anlamında olan lahn kavramı, müvelled bir kelime olup tabiatları gereği saf ve düzgün bir şekilde konuşan Câhiliye dönemi Arapların ifadelerinde kullanılmayıp, bu anlamıyla hangi tarihte kullanılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemektedir. Her türlü dil hataları olarak nitelendirilen lahn, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde nadiren görülmesine rağmen teknik olarak tercüme faaliyetleriyle, Arapların fet-hedilen bölge ve şehirlerde Arapça bilmeyen yabancı milletlerle birlikte yaşamaya başladığı dönemde yaygın bir şekilde ortaya çıkmıştır. Lahn olgusunun yaygınlaşmasıyla başta Kur'ân'ı Kerîm ve fasih Arapçanın bozulma tehlikelerine karşı korunabilmesi amacıyla bazı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Arap dili gramerinin tespiti, lügat hazinesinin derlenmesi ve üslup araştırmaları hedeflenen önlemlerden bazılarıdır. Bütün bunların yeterli olmadığını müşahede eden dil uzmanları, "Laħnu'l-‘âmme, Mâ telħanu fihi'l-‘âmme, laħnu'l-‘avâm, laħnu'l-havâş" gibi isimler altında yazılı metinlerde ve konuşmalarda yapılan fahiş dil hatalarına dair bağım-sız birçok eser telif etmişlerdir. Bu çerçevede Arap dilinde yapılan yanlış ve hataların tespit ve tashihinin kitaplaştırılmasıyla söz konusu alanda ciddi bir literatürün oluşmasına zemin hazırlanmıştır. Gerek mütekaddimün gerekse onlara tabi olan müteahhirün dalciler, müşahede ettikleri hataları tespit ve tashih etme süreçlerinde belli birtakım kaynakları kıstas almış ve tespit ettikleri hataları bu kaynaklar çerçevesinde düzeltmeye çalışmışlardır. Söz konusu kaynaklar klasik dönem âlimleri tarafından الصَّوَابُ olarak adlandırılırken, modern dönem dilbilimcileri tarafından ise الْمُسْتَوَى الصَّوَابِيّ ، مِقْيَاسُ الصَّوَابِ اللُّغَوِيِّ ، veya الْمِعْيَارُ الصَّوَابِيّ gibi ifade ve kavramlarla nitelendirilmiştir. Bu anlamda Arap şiiri ve Kur'ân-ı Kerîm, başvuru kaynaklarının başında gelmektedir. Diğer kaynaklar ise sırasıyla kırâatler, hadisler, Arap nesri, kelimenin veya ifadenin sözlük anlamı, sarf ve nahivden ibaret olan luğavî kıyâs şeklindedir. Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin başını çektiği bir grup dil âlimi, bütün bu kaynakları dayanak olarak kullanıp referanslarını çeşitlendirirken, bazıları da bunlardan bir kısmıyla istişhâd etmişlerdir. Bu konuda çok ihtiyatlı ve hassas davranan bir diğer grup ise iddialarını sağlam bir zemine oturtmak için meseleyi birden çok kaynakla tashih etmeye çalışmışlardır. Bunun yanı sıra ilmî ortamda kendini ispatlamış, kültürel ve dilsel birikimine güvenen, kendi alanında otorite kabul edilen Kisâi gibi dil bilginleri ise müşahede ettikleri hataları yer yer herhangi bir kaynağa başvurmadan da tashih etmeye çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdulkerim el-Hatib. *İ'câzu'l-Kur'an/el-İ'câz fi'd-dirâsâti's-sabîkîn*. Beyrut: Daru'l-Me'ârif, 1975.
- Abdülkâdir el-Bağdâdî. *Hizânetu'l-edeb ve lubbu lubâbi lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselâm Muhammed b. Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1997.
- Abdüttevâb, Ramazân. *Lahnu'l-'âmme ve't-Te'avvuru'l-luğavî*. Kahire: Mektebetu Zehrâi's-Şark, 2. Basım, 2000.
- Aladağ, Mehmet Şirin. "Âyetlerin İktibâsında Öne Çıkan Edebî Gayeler: Klasik Arap Edebiyatı Özelinde". *Balikesir İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2021), 97-117.
- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'î'l-me'sânî*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1983.
- Arslan, Mehmet Nafi. "Klasik Arap Edebiyatında "Lahn" Konulu Rivayetler". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/2 (2018), 421-447.
- Askerî, Ebû Hilâl. *Kitâbu's-sınâ'ateyn*. Kahire: Dârü Fikri'l-Arabiyye, 1971.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Sünenu'l-kubrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Dârü Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi 'u's-şâhih*. Beyrut: Dârü İbn Kesîr, 1423/2002.
- Câhiz, Ebû Osmân. *el-Beyân ve't-tebyîn*. thk. Abdusselâm Harûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418/1997.
- Câhiz, Ebû Osmân. *Kitâbu'l-Hayevân*. thk. Abdüsselâm M. Hârûn. Kahire: Matbatu Mustafâ el-Halebî, 1366-1356.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara Üni. İlahiyat Fak. Yay. Ankara: 1976.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *Şihâhu'l-luğa* (Mukaddime). thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr, 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1407/1987.
- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr. *Şihâhu'l-luğa*. Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1979.
- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn. *el-Burhân fi usûli'l-fıkḥ*, nşr. Abdülazîm ed-Dib. 2 Cilt. Kahire: Daru'l-Ensar, 1400.
- Çıkar, Mehmet Şirin. *Kıyas* (Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı). Van: Ahenk Yayınları, 2007.
- Dânî, Ebû Amr Osmân. *et-Teysîr fi'l-kırâ'âti's-seb'*. nşr. Otto Pretzl. Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Demirayak, Kenan –Bakırcı, Selami. *Arap Dili Grameri Tarihi* (Başlangıçtan Günümüze). Erzurum: Atatürk Üni. Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Demirayak, Kenan. *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016.

- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. *Kitâbu'l-Emsâl*. thk. Abdülmecid Âbidîn. Beyrut: Dâru'l- Me'mûn li't-Türâs, 1400/1980.
- Emin, Ahmed. *Đuħa'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1351/1933.
- Enîs, İbrâhîm vd. *Mu'cemu'l-vasîf*. Kahire: Mektebuş-Şurûk ed-Devliyye, 4. Basım, 1425/2004.
- Er, Sırrı. *Etikili ve Güzel Konuşma Sanatı*. İstanbul: Hayat Yayınları, 2010.
- Eren, Şadi. *Baştan Ayağa Beden Dili*. İstanbul: Selsebil Yayınları, 2012.
- Ergüven, Şahabettin. "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2007), 155-183.
- Firûzâbâdi, Ya'kûb b. Muhammed. "l-h-n". *el-Ķâmûsu'l-muħîf*. thk. Mektebetü Tahkiki't-Türâs fi Muessiseti'r-Risâle. Beyrut: Muessisetu'r-Risâle li't-Tiba'a ven-Neşr, 8. Basım, 1426/2005.
- Hakçıoğlu, Muhammed Meşhud. *Arap Gramerinde Zarûret Olgusu*. thk. Rifat Akbaş. Ankara: Sonçağ Akademi, 2021.
- Harîri, Ebû Muhammed. *Durretu'l-ğavvâş fi evhâmi'l-ħavâş*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Dâru Fikri'l-'Arabî, 2009.
- Hüseyin, Tâhâ. *Min Hadîsiş-şi 'r ve'n-nesr*. Kahire: Müessisetü'l-Hendeveni, 2012.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyat Tarihi- I Cahiliye Dönemi*. ed. Sadık Armutlu. Erzurum: Fenomen Yayınevi, 2009.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Ĥaşâ'îş*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kahire: Daru'l-Kutub, 1371-1376/1952-1956.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân. *el-Muħteseḇ fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-ķırâ'ât ve'l-izâħ 'anhâ*. nşr. Ali en-Necdi Nâsîf vd. Kahire: Meclisuş-Şüüni'l-İslâmî, 1414/1994.
- İbn Fâris, *Mucmelu'l-luĝa*. thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultân. Beyrut: Muessisetu'r-Risale, 1404/1984.
- İbn Fâris. *Mu'cemu meķâyisi'l-luĝa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991.
- İbn Kuteybe ed-Dîneverî. *Edebu'l-kâtib*. thk. Muhyiddin Abdülhamîd. Kahire: y.y. 1383/1963.
- İbn Manzûr el-Enşâri, Ebu'l-Fađl Cemaluddîn. "l-h-n". *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 4. Basım, 1444/2009.
- İbn Mekkî es-Sıkillî. *Teşķifu'l-lisân ve telķihu'l-cenân*. thk. Abdülaziz Matar. Kahire: Meclisuş-Şüüni'l-İslâmî, 1415/1995.
- İbn Mekkî es-Sıkillî. *Teşķifu'l-lisân ve telķihu'l-cenân*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Sellâm el-Cumâhî. *Ĥabaķātu fuħûliş-şu 'arâ'*. nşr. M. M. Şâkir. Kahire: y.y. 1953.

- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekir. *Kitâbu'l-Ezdâd*. thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1987.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn. *el-İnşâf fî mesâ'ili'l-ḫilâf*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 1987.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn. *Nuzhetu'l-elibbâ' fî tabakâti'l-udebâ'*. thk. İbrahim es-Samirâî. Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 2. Basım, 1405/1985.
- İbnü'l-Esir, Mecdüddîn. *en-Nihâye fî ğaribi'l-ḫadîs ve'l-eser*. Tâhir Ahmed ez-Zâvî - Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, 5 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1383/1963.
- İbnu'l-Kıftî, Ebu'l-Hasen Cemâlüddîn. *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuḫât*. thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: Daru'l-Kutub, 1406/1986.
- Kaplan, Mehmet. *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbn Düreyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/416-419. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kisâî, Ali b. Hamza. *Mâ telḫanu fîhi'l-'avâm*. thk. Ramazan et-Tevvâb. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1403/1982.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbüri. *Mecma'u'l-emşâl*. thk. Kusay el-Hüseyn. Trablus: y.y. 1990.
- Müttakî el-Hindî. *Kenzu'l-'ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1979.
- Nassâr, Hüseyin. *el-Mu'cemu'l-Arabî Neşetuhû ve Tetavvuruhû*. 2 Cilt. Kahire: Dâru Mısır li't-Tibâa, 1968.
- Ömer Ferrûh, *Târîḫü'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1981.
- Râfîî, Mustafâ Sâdik. *Târîḫü âdâbi'l-'Arab*. thk. Muhammed Saîd 'Uryân. 3. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'Arabî, 1974.
- Râġib el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. "ḥ-r-f". *Mufredâtu elfâzi'l-Ḳur'ân*. thk. Nedîm Mer'âşlî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Râġib el-İsfahânî. *el-Mufredât fî ğaribi'l-Ḳur'ân*. Mısır: y.y. 1961.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. "l-ḥ-n". *Muḫtârû's-şihâḫ*. Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1989.
- Safedî, Ebu's-Safâ. *Tašḫîḫü't-tašḫîf ve tahrîru't-tahrîf*. nşr. Seyyid eş-Şerkâvî (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1407/1987).
- Saîd el-Efgânî. *Fî uşûli'n-naḫv*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1408/1987.
- Sancak, Yusuf. "Hadisin Arap Dili Temel Kaynakları İçinde İstişad ve Edebi Yönü Arap Dili ve Edebiyatına Katkıları". *Ekev Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 194.
- Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İşlâḫü'l-manṭıḳ*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.

- Sîrâfî, Ebû Saîd. *Aḥbâru'n-naḥviyyine'l-Başriyyîn*. thk. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî – Muhammed Abdülmün'im Hafâcî. Kahire: Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1374/1955.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-Muzhir fi 'ulûmi'l-luġa*. thk. Muhammed Câd el-Mevlâbik vd. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye Seydâ, 1406/1986.
- Şelekânî, Abdülhamit. *el-A'râbu'r-Ruvât*. Trablus: el-Munşetu'l-'Amme li'n-neşri ve't-Tevzî'i ve'l-İ'lân, 1982.
- Tarıkçı, Muhammed. "Taḥrîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 422-424. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ. *Keşşâfu istilâhâtî'l-fünûn*. thk. Ali Dahrûc, 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Lübnan, 1996.
- Tural, Hüseyin. *Arap Dilinde Ezdâd*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-buldân. Beyrut: Dâru Sadr, 1397/1977.
- Yeşil, Selman. *Harîri'nin Lahn Anlayışı*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ. "l-h-n". *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Ḳâmûs*. thk. Komisyon. Gazze: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Fâ'îḳ fi ġaribi'l-ḥadîs*. nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Matbaatu'l-İsâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1364/1945.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an ḥaḳâ'îki ġavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eḳâvil fi vücûhi't-te'vil*. thk. Muhammed Mürsî Âmir. Kâhire: Dâru'l-Mushaf, 1977.
- Zemaşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Esâsu'l-belâġa*. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1965
- Zeydân, Corcî. *Târîhu âdâbi'l-luġati'l-'Arabiyye*. Kahire: Dârü'l-Hilâl, ts.
- Zübeydî, Ebû Bekr. *Laḥnu'l-'avâm*. thk. Ramazan Abdüttevâb. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1420/2000.
- Zübeydî, Ebû Bekr. *Ṭabaḳâtü'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn*. thk. M. Ebü'l-Fazl İbrâhim. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 2. Basım, 1373/1954.
- Züheyr b. Ebî Sülmâ. *Mu'allaka*. çev. Kenan Demirayak vd. İstanbul: Akdem Yayınları, 2019.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhîlu'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Ḳur'ân*. Kahire: y.y. 1372/1980.